

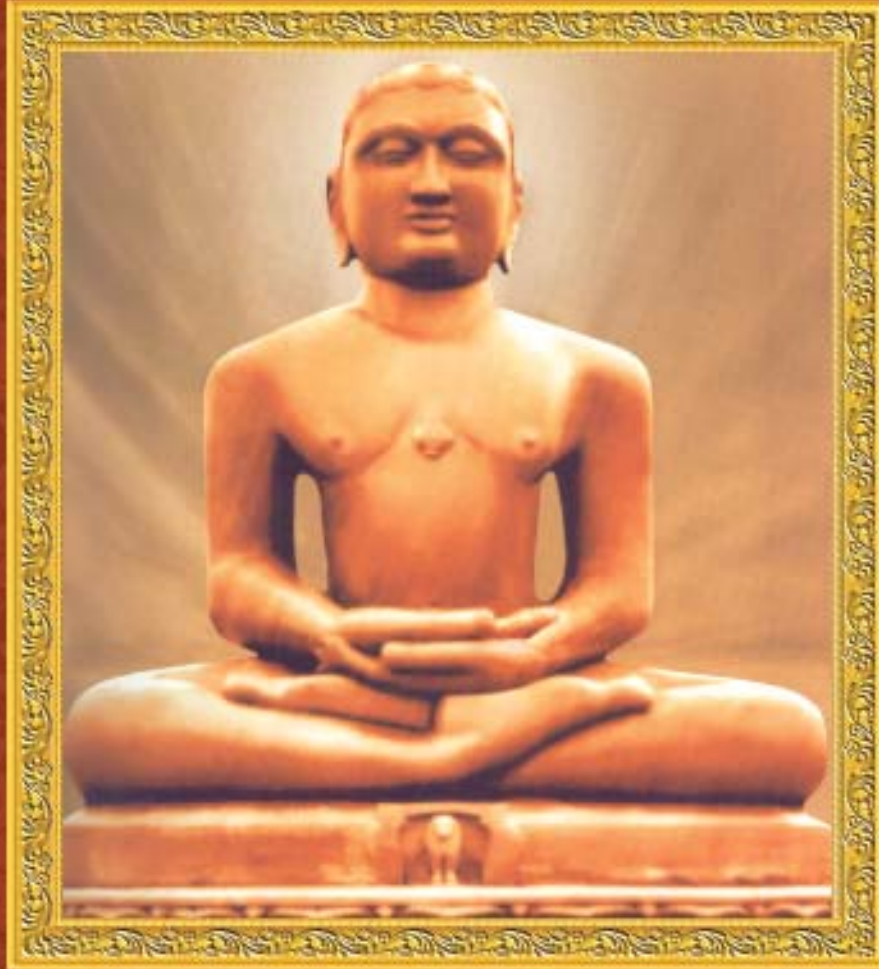
વર્ષ : ૪૦ ♦ અંક : ૨
ફેબ્રુઆરી - ૨૦૧૬

Retail Price Rs. 10/- Each

શ્રદ્ધેય સંતશ્રી આત્માનંદજી પ્રેરિત

દિવ્યધ્વનિ

આધ્યાત્મિક મુખપત્ર

સુર-અસુર-નરપતિવંધને, પ્રવિનષ્ટ ઘાતીકર્મને;
પ્રણમન કરું છું ધર્મકર્તા તીર્થ શ્રી મહાવીરને.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર

(શ્રી સત્યુત - સેવા - સાધના કેન્દ્ર સંચાલિત)

કોળા ૩૮૨ ૦૦૭. (વિ. ગાંધીનગર, ગુજરાત)

ફોન : (૦૭૯) ૨૩૨૭૬૨૧૯, ૨૩૨૭૬૪૮૩-૮૪ ફેક્સ : (૦૭૯) ૨૩૨૭૬૧૪૨

E-mail : mail@shrimadkoba.org, Web.: www.shrimadkoba.org

૧

હિતકારી વચનો

- હે લૌકિક જનો ! આ ઘર, સ્ત્રી, પુત્ર, જીવન આદિ સર્વ પ્રદાર્થો પવનથી હાલતી ધ્વજાના કપડાના અગ્ર ભાગ જેવા ચંચળ છે, વિનાશિક છે. તેથી ધન અને મિત્ર આદિના મોહને ત્યાગીને ધર્મસાધનમાં બુદ્ધિને ધારણ કરો. વધારે વચનો કહેવાથી શું ?
— શ્રી આત્માનુશાસન - ૫૪
- આ સંસારમાં એકેન્દ્રિયથી અસંજી પંચેન્દ્રિય પર્યંત અનંતાનંત જીવો છે. તેમાંથી કોઈને પણ સમ્યગ્દર્શન પામવાની યોગ્યતા નથી. પંચેન્દ્રિય સંજી જીવોમાં પણ કોઈ નિકટભવી મનુષ્ય આર્ય અને સુબુદ્ધિવંત હોય તે જ મુખ્યપણે સમ્યક્ત્વી થઈ શુદ્ધ ચિદ્રૂપનું ધ્યાન કરી શકે છે.
— શ્રી તત્ત્વજ્ઞાનતરંગિણી - ૧૦/૧૧
- હે ચેતન ! તું આ દેહમાં મોહ શા માટે કરે છે ? મૃત્યુ સમયે આ દેહ તારી રાખી રહેવાની નથી. આ લક્ષ્મીને મારી મારી શું કરે છે ? કોઈની થઈ છે કે તારી થશે ? આ કુટુંબને પોતાનું માની શું મોહ કરી રહ્યો છે ? એ બધાં તો સ્વાર્થને માટે તને વળગ્યાં છે. હે વિચક્ષણ ચેતન ! તું ચેત. આ જગતની બધી રીતિપ્રીતિ જૂઠી છે.
— ભૈષા ભગવતીદાસ - 'ઢાહ્યવિવાસ' - ૯૦
- દેહમાં વસવા છતાં દેહથી જુદો, કર્મથી ભિન્ન, અનંત સુખસમુદ્ર, અવિનાશી, પવિત્ર આત્મા છે એવી ભાવના સદા કરવી યોગ્ય છે.
— શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય 'ઢાદશાનુપ્રેક્ષા' - ૪૬
- આ શરીરની પ્રાપ્તિ તો તેઓએ સફળ કરી કે જેઓએ સંસારથી વિરક્ત થઈ પોતપોતાનાં આત્મકલ્યાણ માટે ધ્યાનાદિ પવિત્ર કર્મોથી એને ક્ષીણ કર્યું. — શ્રી શુભચંદ્રાચાર્ય - શ્રી જ્ઞાનાર્ણવ - ૯
- જે સુખ પાંચ ઈન્દ્રિયોના ભોગમાં ભાસે છે તે સુખ નથી પણ દુઃખ જ છે. કારણ કે તે પરાધીન, બાધાસહિત, વિનાશી, બંધના હેતુભૂત અને વિષમ છે. — શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય - શ્રી પ્રવચનસાર - ૭૬
- ઈન્દ્રિયોનું સુખ પુણ્યકર્મને આધીન છે, અંત પામવાવાળું છે, એની પ્રાપ્તિ સાથે દુઃખનાં વિઘ્ન પણ આવી પડે છે અને પાપ બાંધવાનું કારણ છે. આવા સુખમાં શ્રદ્ધા ન કરવી તે નિષ્કાંક્ષિત અંગ કહ્યું છે.
— શ્રી સ્તનકરંડ શ્રાવકાચાર - ૧૨
- ઇન્દ્ર, ચક્રવર્તી, નારાયણ, પ્રતિનારાયણ, ભોગભૂમિના યુગલિયા મનુષ્ય પણ જ્યારે ભોગોથી તૃપ્ત થઈ શકતા નથી તો બીજા કોણ ભોગોથી તૃપ્તિ પામી શકશે ? — શ્રી ભગવતી આરાધના - ૧૨૬૬
- સંસારમાં પુણ્યકર્મના ફળથી ઈન્દ્રિયોનું ઇષ્ટ સુખ ભાસે છે, પરંતુ મોક્ષમાં સર્વ કર્મના કલેશ મટી જવાથી સ્વાભાવિક, અનુપમ અને ઉત્તમ સુખ છે.
— શ્રી તત્ત્વાર્થસાર - ૪૯/૮
- રાગપણું તે જડનો ધર્મ છે, આત્માનો ધર્મ ચૈતન્યપણું છે. એ પ્રમાણે રાગ અને જ્ઞાન ગુણનું નિર્મળ ભેદજ્ઞાન જ્યારે ઉદય પામે છે ત્યારે તો હે સંતપુરુષો ! રાગથી ઉદાસીન થઈ શુદ્ધ જ્ઞાનમય એક આત્માનો જ અનુભવ કરી તેમાં લીન થઈ સહજ સુખનો આસ્વાદ લો. — શ્રી સમયસાર કળશ - ૨/૫
- ગૃહસ્થ હોય કે સાધુ હોય, પણ જે કોઈ આત્મામાં રમણ કરશે તે શીઘ્ર સહજ સિદ્ધસુખને પામશે એમ વિનેન્દ્ર ભગવાને કહ્યું છે.
— શ્રી યોગસાર - ૬૫
- શરીર ભિન્ન છે, હું ભિન્ન છું. હું ચેતન છું, તે શરીરતદિ અચેતન છે. શરીર અનેક પરમાણુઓનું બનેલું છે, હું એક અખંડ છું. આ શરીરતદિ નાશવંત છે, હું અક્ષય અવિનાશી છું.
— શ્રી તત્ત્વાનુશાસન - ૧૪૯

:- પ્રેરક :-

શ્રદ્ધેયશ્રી આત્માનંદજી
ૐૐૐ

:- તંત્રી - સંપાદક :-

શ્રી મિતેશ એ. શાહ
ૐૐૐ

:- સ્વત્વાધિકારી :-

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક
સાધના કેન્દ્ર
(શ્રી સત્શ્રુત-સેવા-સાધના કેન્દ્ર
સંચાલિત)

ૐૐૐ

:- મુદ્રક-પ્રકાશક :-

ડૉ. શ્રી શર્મિષ્ઠાબેન એમ. સોનેજી
ટ્રસ્ટી, શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર
આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર, કોબા
ૐૐૐ

:- પ્રકાશન સ્થળ :-

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક
સાધના કેન્દ્ર
કોબા - ૩૮૨ ૦૦૭
ફોન : (૦૭૯) ૨૩૨૭ ૬૨૧૯
૨૩૨૭ ૬૪૮૩/૮૪
ફેક્સ : (૦૭૯) ૨૩૨૭ ૬૧૪૨
ૐૐૐ

:- લવાજમ શ્રેણી :-

ભારતમાં
ત્રિવાર્ષિક રૂ. ૪૦૦
આજીવન રૂ. ૨૦૦૦
પરદેશમાં
By Air Mail
ત્રિ-વાર્ષિક : Rs. 4000
\$-80, £-60
આજીવન : Rs. 15000
\$-300, £-220

દિવ્યધ્વનિ

અનુક્રમણિકા

- (૧) શ્રી સદ્ગુરુપ્રસાદ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી ૫
- (૨) ધ્યાન યોગની સાધના પૂ.શ્રી આત્માનંદજી ૬
- (૩) ગયાં વર્ષો, રહ્યાં વર્ષો .. ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈ ૧૨
- (૪) સમાધિતંત્ર-અમૃતરસપાન
..... પ્રા.ચંદાબહેન પંચાલી ૧૫
- (૫) શ્રી આનંદધન ચોવીશી . શ્રી અશોકભાઈ શાહ ૧૮
- (૬) પુસ્તક સમાલોચના શ્રી મિતેશભાઈ શાહ ૨૨
- (૭) શ્રી ભક્તામર સ્તોત્ર શ્રી મહેન્દ્રભાઈ ખંધાર ૨૩
- (૮) સમ્યક્જ્ઞાન બા.બ્ર.શ્રી સુરેશજી ૨૬
- (૯) સર્વદર્શિત્વ શક્તિ શ્રી વલભજી હીરજી ૨૯
- (૧૦) નિમિત્તની પ્રબળતા શ્રી ચંદ્રહાસ ત્રિવેદી ૩૦
- (૧૧) સાચું સુખ શ્રી ભાનુબેન શાહ ૩૨
- (૧૨) Yuva Times ૩૭
- (૧૩) સમાજ-સંસ્થા દર્શન ૩૮

વર્ષ : ૪૦

ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૬

અંક - ૨

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર

(શ્રી સત્શ્રુત-સેવા-સાધના કેન્દ્ર સંચાલિત)

કોબા - ૩૮૨ ૦૦૭ (જિ. ગાંધીનગર, ગુજરાત)

ફોન : (૦૭૯) ૨૩૨૭ ૬૨૧૯/૪૮૩/૮૪

ફેક્સ : (૦૭૯) ૨૩૨૭ ૬૧૪૨

mail@shrimadkoba.org

www.shrimadkoba.org

લેખકો / ગ્રાહકો / વાચકોને

- ☞ 'દિવ્યધ્વનિ' દર મહિને પ્રગટ થાય છે.
- ☞ કોઈ પણ અંકથી ગ્રાહક થઈ શકાય છે.
- ☞ ત્રણ વર્ષથી ઓછી મુદતનું લવાજમ સ્વીકારવામાં આવતું નથી.
- ☞ ચેક/ડ્રાફ્ટ/એમ.ઓ. 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર, કોબા'ના નામનો મોકલવો.
- ☞ સહુ સ્વજનો-મિત્રો વધુમાં વધુ ગ્રાહકો નોંધાવીને સહયોગી બને તેવી વિનમ્ર અપેક્ષા છે.
- ☞ ગ્રાહકોએ પત્રવ્યવહારમાં પોતાનો ગ્રાહક નંબર અને પૂરું સરનામું અવશ્ય લખવું. ગ્રાહક નંબર સરનામાની ઉપર લખેલો હોય તે નોંધી રાખવા વિનંતી છે.
- ☞ સરનામામાં ફેરફાર થયાની જાણ તાત્કાલિક કરવા વિનંતી છે.
- ☞ કોઈપણ લેખ સ્વીકારવો કે ન સ્વીકારવો કે ક્રમશઃ લેવો તેનો સંપાદકશ્રીને સંપૂર્ણ અધિકાર રહેશે.
- ☞ લેખકોનાં મંતવ્યો સાથે સંપાદકશ્રીનું સહમત હોવું આવશ્યક નથી.

: મુદ્રણસ્થાન :

ભગવતી ઑફસેટ

૧૫/સી, બંસીધર ઍસ્ટેટ, બારડોલપુરા,

અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૪

ફોન : ૨૨૧૬ ૭૬૦૩

પ્રાર્થના

હે પરમકૃપાળુદેવ !

આપે કહ્યું છે કે, “જ્ઞાનીપુરુષ પણ અત્યંત નિશ્ચય ઉપયોગે વર્તતાં વર્તતાં, મંદ પરિણામ પામી જાય એવી સંસારની રચના છે.”

જ્ઞાનીપુરુષો પણ જો આ સંસારમાં મંદ પરિણામ પામી જતાં હોય તો અમારા જેવા જીવોની તો શું વાત કરવી? અમે તો નાની નાની વાતોમાં અશાંત અને વ્યાકુળ થઈ જઈએ છીએ ! શાંત અને સ્થિર થવા માટે કાંતો આપને યાદ કરીએ છીએ - સ્મરણ કરીએ છીએ, કાંતો મનમાં જાપ શરૂ કરી દઈએ છીએ. (સહજાત્મસ્વરૂપ પરમગુરુ) અને આપના અમૃતવચનોને યાદ કરવા મંડી જઈએ છીએ ! અમારા મનમાં તો એક વિચાર ઘણીવાર આવે છે કે અમે એવું આત્મબળ કેવી રીતે કેળવીએ કે જેથી શાંત અને સ્થિર રહી શકીએ ?

આપની પ્રશસ્તિમાં કહેવાયું છે કે -

“શુચિ ઉજ્જવલ આત્મિક ભાવ લસ્યા,

સહજાત્મ સ્વરૂપ સમાધિ વર્યા;

અતિ ઉન્નત શીતળ શાંત દશા,

નૃપચંદ્ર સુસ્થિત હિમાલય શા.”

પ્રભુ મહાવીરના શિષ્ય એવા આપમાં પણ પ્રભુવીર જેવી અડગતા અને શીતળતા હતી તો આપના વારસ એવા અમે (પણ) આપના જેવી અડગતા અને શીતળતા પ્રાપ્ત કરી શકીએ એવી શક્તિ માગીએ છીએ - આપના સિવાય બીજા કોની પાસે અમે માગણી કરીએ ?

હે પરમપિતા! અમે આપને કહીએ છીએ -

“માગણી અમારી નાની અને દેનારા છો આપ દાતાર, આપવાને હવે વાર શી છે ? પ્રભુ કંઈક કરો વિચાર; દિવ્ય દષ્ટિ અને ચિત્તની સ્થિરતા, દેજો હે દીનદયાળ, જ્ઞાનધારાને ઝીલી શકીએ, એવી કૃપા કરજો હે કૃપાળ !”

॥ ઐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: ॥

શ્રી સદ્ગુરુપ્રસાદ

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી

પત્રાંક - ૭૮૩

મુંબઈ, અસાડ સુદ ૪, રવિ, ૧૯૫૩

શ્રી સોભાગને નમસ્કાર

શ્રી સોભાગની મુમુક્ષુ દશા તથા જ્ઞાનીના માર્ગ પ્રત્યેનો તેનો અદ્ભુત નિશ્ચય વારંવાર સ્મૃતિમાં આવ્યા કરે છે.

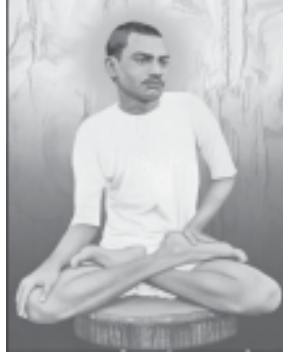
સર્વ જીવ સુખને ઈચ્છે છે, પણ કોઈ વિરલા પુરુષ તે સુખનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણે છે.

જન્મ, મરણ આદિ અનંત દુઃખનો આત્યંતિક (સર્વથા) ક્ષય થવાનો ઉપાય અનાદિકાળથી જીવના જાણવામાં નથી, તે ઉપાય જાણવાની અને કરવાની સાચી ઈચ્છા ઉત્પન્ન થયે જીવ જો સત્પુરુષના સમાગમનો લાભ પામે તો તે ઉપાયને જાણી શકે છે, અને તે ઉપાયને ઉપાસીને સર્વ દુઃખથી મુક્ત થાય છે.

તેવી સાચી ઈચ્છા પણ ઘણું કરીને જીવને સત્પુરુષના સમાગમથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. તેવો સમાગમ, તે સમાગમની ઓળખાણ, દશવિલા માર્ગની પ્રતીતિ, અને તેમ જ ચાલવાની પ્રવૃત્તિ જીવને પરમ દુર્લભ છે.

મનુષ્યપણું, જ્ઞાનીનાં વચનોનું શ્રવણ પ્રાપ્ત થવું, તેની પ્રતીતિ થવી, અને તેમણે કહેલા માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ થવી પરમ દુર્લભ છે, એમ શ્રી વર્ધમાનસ્વામીએ ઉત્તરાધ્યયનના ત્રીજા અધ્યયનમાં ઉપદેશ્યું છે.

પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષના સમાગમ અને તે આશ્રયમાં વિચરતા મુમુક્ષુઓને મોક્ષસંબંધી બધાં સાધનો અલ્પ પ્રયાસે અને અલ્પ કાળે પ્રાપ્ત થાય (ઘણું કરીને) સિદ્ધ થાય છે; પણ તે સમાગમનો યોગ પામવો બહુ દુર્લભ છે. તે જ સમાગમના યોગમાં મુમુક્ષુ જીવનું નિરંતર ચિત્ત વર્તે છે.

સત્પુરુષનો યોગ પામવો તો સર્વકાળમાં જીવને દુર્લભ છે, તેમાં પણ આવા દુષ્કાળમાં તો ક્વચિત્ જ તે યોગ બને છે. વિરલા જ સત્પુરુષ વિચરે છે. તે સમાગમનો લાભ અપૂર્વ છે, એમ જાણીને જીવે મોક્ષમાર્ગની પ્રતીતિ કરી, તે માર્ગનું નિરંતર આરાધન કરવું યોગ્ય છે.

તે સમાગમનો યોગ ન હોય ત્યારે આરંભ પરિગ્રહ પ્રત્યેથી વૃત્તિને ઓસરાવી સત્શાસ્ત્રનો પરિચય વિશેષ કરીને કર્તવ્ય છે. વ્યાવહારિક કાર્યોની પ્રવૃત્તિ કરવી પડતી હોય તો પણ તેમાંથી વૃત્તિને મોળી પાડવા જે જીવ ઈચ્છે છે તે જીવ મોળી પાડી શકે છે; અને સત્શાસ્ત્રના પરિચયને અર્થે ઘણો અવકાશ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

આરંભ પરિગ્રહ પરથી જેની વૃત્તિ ખેદ પામી છે, એટલે તેને અસાર જાણી તે પ્રત્યેથી જે જીવો ઓસર્યા છે, તે જીવોને સત્પુરુષોનો સમાગમ અને સત્શાસ્ત્રનું શ્રવણ વિશેષ કરીને હિતકારી થાય છે. આરંભ પરિગ્રહ પર વિશેષ વૃત્તિ વર્તતી હોય તે જીવમાં સત્પુરુષનાં વચનનું અથવા સત્શાસ્ત્રનું પરિણમન થવું કઠણ છે.

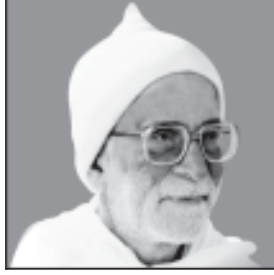
આરંભ પરિગ્રહ પરથી વૃત્તિ મોળી પાડવાનું અને સત્શાસ્ત્રના પરિચયમાં રુચિ કરવાનું પ્રથમ કઠણ પડે છે; કેમકે જીવનો અનાદિ પ્રકૃતિભાવ તેથી જુદો છે; તો પણ જેણે તેમ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, તે તેમ કરી શક્યા છે; માટે વિશેષ ઉત્સાહ રાખી તે પ્રવૃત્તિ કર્તવ્ય છે.

સર્વ મુમુક્ષુઓએ આ વાતનો નિશ્ચય અને નિત્ય નિયમ કરવો ઘટે છે, પ્રમાદ અને અનિયમિતપણું ટાળવું ઘટે છે.

ધ્યાન યોગની સાધના (એકાગ્રતાનું વિજ્ઞાન અને પ્રયોગ)

❁❁❁❁❁❁❁ ❁❁❁❁❁❁❁ ❁❁❁❁❁❁❁ ❁❁❁❁❁❁❁ ❁❁❁❁❁❁❁

● ધ્યાનની સાધનામાં ઉપયોગી સૂચનો :

મોક્ષપ્રાપ્તિના ઉપાયોમાં ધ્યાનની અગત્ય સર્વ દર્શનોમાં સ્વીકારવામાં આવી છે. આરાધનાનાં સાધનોમાં તેનું સ્થાન પ્રબળ પંક્તિમાં આવે છે. યોગનિષ્ઠ આચાર્યોએ તેનું સવિસ્તર વર્ણન કર્યું છે. વર્તમાનકાળમાં ધ્યાનની પ્રયોગાત્મક સાધનામાં ઉપયોગી કેટલુંક પાથેય અત્રે સ્વલ્પ -સ્વાનુભવને અનુસરીને રજૂ કરેલ છે, જે સાધકોને ઉપયોગી થશે એવી આશા છે.

હેતુ : જે ધ્યાનને ઈચ્છે છે તે આત્મશુદ્ધિ, સાચી શાંતિ, અતીન્દ્રિય આનંદ અને ઉત્તમ ગતિને ઈચ્છે છે. ધ્યાનના સાધકને પ્રાપ્ત થતો વિશિષ્ટ પુણ્યસંચય પ્રાસંગિક (Incidental) છે.

ધ્યાનની યોગ્યતા : સ્વચ્છ નિયમિત જીવન (જેમાં રોજબરોજના જીવનમાંથી એક-બે કલાક શાંતિથી કાઢી શકાય) અને આત્મતત્ત્વ તથા પરમાત્મતત્ત્વનું યથાર્થ જ્ઞાન - આટલું તો ઓછામાં ઓછું ધ્યાનની સાધના માટે આવશ્યક છે. વૈરાગ્ય, મિતાહાર, મૌન, અધ્યયન, સત્સંગ વગેરે સાધકના જીવનમાં જેટલા વિશેષ પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ હશે તેટલા પ્રમાણમાં ધ્યાનની યોગ્યતા વૃદ્ધિગત થશે.

સ્થાન : જ્યાં ઘોંઘાટ અને મચ્છર - માખી વગેરેનો ઉપદ્રવ ન હોય તે સ્થાન ધ્યાન માટે યોગ્ય છે. ઘરમાં પૂજાનો ઓરડો અલગ હોય તો ઉત્તમ; નહિ તો મંદિરમાં, બગીચામાં કે ધર્મસ્થાનકમાં ધ્યાન કરી શકાય.

આસન : ચટાઈ, શેતરંજી કે પાટ ઉપર પોતાને અનુકૂળ આવે એવું કોઈ પણ એક આસન સ્વીકારવું. વિશેષ સાધકો માટે પદ્માસન ઉત્તમ છે. આસનની સિદ્ધિ વિના ધ્યાનમાં ગણનાપાત્ર વિકાસ થઈ શકતો નથી; માટે આસનજય (પોણો કલાકથી ત્રણ કલાક સુધીની સમયમર્યાદામાં કોઈ પણ સમય)નો અભ્યાસ ઉપકારી છે.

આહાર : પેટનો અને મગજના જ્ઞાનતંતુઓનો ઘનિષ્ઠ સંબંધ છે. પેટ ભોજનથી ભરેલું હોય તો ધ્યાનમાં ચિત્ત લાગે નહિ, અકળામણ થાય, આળસ-ઊંઘ-પ્રમાદ ઊપજે; માટે મિતાહાર ઉત્તમ છે. સાંજનો આહાર અલ્પાહાર હોય તો રાત્રિના અને વહેલી સવારના ધ્યાનમાં ઘણી અનુકૂળતા રહેશે. બિનશાકાહારી અને તામસિક આહાર ધ્યાનના સાધકો માટે અવરોધક છે.

તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ : ધ્યાન દ્વારા આપણે આત્મતત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર કરવો છે. તે આત્મતત્ત્વની યથાર્થ સમજણ અનુભવી સદ્ગુરુ પાસેથી મેળવવી આવશ્યક છે. જે આત્મામાં - આત્મભાવમાં - તન્મય થવું છે તેનું સ્વરૂપ જાણ્યા વિના તેનું ચિંતન કરવું કે તેના ચિંતનને ચાલુ રાખવું (અનુચિતન કરવું) બની શકતું નથી. આ કારણથી શુદ્ધ ચૈતન્યપદાર્થ એવા આત્માનું સ્વરૂપ તથા પરમાત્માનું સ્વરૂપ જાણવું, જેથી ધ્યાનમાં વૈજ્ઞાનિક અને ક્રમિક વિકાસ સાધી શકાય.

ધ્યાન અને અન્ય સાધના : ધ્યાન તે સમસ્ત સાધનાનો સાર છે. જેમ છાશમાંથી જ માખણ નીકળે

વિશેષપણે કરવા યોગ્ય છે.

ઉપસંહાર અને વિશિષ્ટ સૂચનો : આ પ્રમાણે ધ્યાનમાં મુખ્યપણે ઉપકારી એવા આ ચાર મુદ્દાઓની વિચારણા પૂરી થઈ. આ સિવાય ધ્યાનની પ્રાયોગિક અંતરવિધિ પોતપોતાના ગુરુ પાસેથી જાણવી, પરંતુ સામાન્ય દૈનિક જીવનમાં ધ્યાનના અભ્યાસીએ પંદર-વીસ મિનિટ ભક્તિનાં પદ બોલવાં અથવા ઉત્તમ મંત્રો અથવા ગાથાઓનો સ્વાધ્યાય કરીને પછી જ ધ્યાનનો પ્રયોગ ચાલુ કરવો. સદ્ગુરુની અથવા પરમાત્માની મુદ્રાનું ચિંતન ઉત્તમ અવલંબનરૂપ છે. ત્યાર પછી આત્મજયોતિનું ધ્યાન કે મંત્રાક્ષરોનું ધ્યાન પણ અભ્યાસી શકાય છે અથવા સૂક્ષ્મ તત્ત્વચિંતન (કર્મસિદ્ધાંતનું, લોકના સ્વરૂપનું અથવા બાર ભાવનાઓનું)થી પણ સંકલ્પ-વિકલ્પોને ઉપશમાવી સ્વરૂપ-સાન્નિધ્યનો અભ્યાસ કરી શકાય છે.

છેલ્લે, સાધક-મિત્રોને આ વસ્તુઓ પ્રત્યે જાગ્રત રહેવા ભલામણ :

સાધનાનું સાતત્ય : ધ્યાનની ખરી સિદ્ધિ મનનો જય કરવાથી થાય છે અને મનનો જય કરવો એ કાંઈ સહેલી વાત નથી. દીર્ઘકાળ સુધી જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને અભ્યાસથી તે ક્રમે કરીને જિતાય છે; માટે જ્યારે જ્યારે અભ્યાસ કરતાં નિરાશા ઊપજે, થાક લાગે, કંટાળો આવે ત્યારે હતાશ ન થતાં યથાશક્તિ જાગૃતિપૂર્વક અભ્યાસ જારી રાખવાથી લક્ષ્યની સિદ્ધિ થાય છે. સાધના વચ્ચે વચ્ચે તૂટી ન જાય તેનો લક્ષ રાખવાનો છે.

સત્સંગનું અવલંબન : મોટા ભાગે આ જમાનામાં સાધક ચારે બાજુ નીચે પાડનારાં બળોથી જ ઘેરાયેલો છે. બધો સંગ-પ્રસંગ પ્રાયે અસત્સંગ જેવો છે. ચાલવા માટે, નાના બાળકને જેમ ચાલણગાડી કે હાથના ટેકાની જરૂર છે, તેમ સાધકને સાચા આત્માર્થી-મુમુક્ષુ કે સત્પુરુષના ટેકાની જરૂર છે. જો કે સાચો સત્સંગ અત્યંત દુર્લભ છે તો પણ

યથાશક્તિ જેટલો મળે તેટલો સત્સંગ કરી લઈ, આત્મબળ વધારતા રહી, અભ્યાસ કરવો.

સમયનો સદુપયોગ : ધ્યાન સમયે જ ધ્યાન કરવા બેસીએ તો ધ્યાન સિદ્ધ થાય નહિ, પણ આત્મસ્વરૂપનો (પોતાના મૂળ સ્વભાવનો) દિવસ-રાત દરમિયાન વારંવાર લક્ષ રહે તો ધ્યાનમાં એકાગ્રતા જલદીથી આવે. આ માટે યથાર્થદૃષ્ટિ અને ગુરુનું સાન્નિધ્ય પરમ ઉપકારી છે; જેના યોગે સ્વરૂપવિચાર, સ્વરૂપસ્મરણ, સ્વરૂપધ્યાન, સ્વરૂપ અનુભવ - આ ક્રમ ધીરે ધીરે સિદ્ધ થાય છે. આવો અભ્યાસ સિદ્ધ થવા માટે નીચેના પ્રયોગો ખૂબ જ ઉપકારી છે :

(૧) દરરોજ ઓછામાં ઓછું દસ વખત ભગવાનનું સ્મરણ કરવું. દા.ત. ૧. ઊઠીને તુરત, ૨. દાંત સાફ કરતાં, ૩. દાઢી કરતાં, ૪. નાહતાં, ૫. કપડાં પહેરતાં, ૬. વાળ ઓળતાં, ૭. દૂધ-ચા પીતાં, ૮. નોકરીએ - દુકાને જતાં, ૯. ભોજન લેતાં, ૧૦. સૂતા પહેલાં.

(૨) આંગળી કે કાંડા પર રબરની કે સૂતરની ઈત્યાદિ દોરી બાંધી રાખવી, જેથી ભગવત્સ્મરણની યાદી થઈ આવે - Reminder તરીકે.

(૩) પાકીટમાં સદ્ગુરુ કે ભગવાનનો ફોટો રાખવો.

(૪) હથેળીમાં કે કાંડા ઉપર ભગવાનનું નામ કે મંત્ર લખી રાખવો.

આવા વિવિધ પ્રયોગોથી આત્માની જાગૃતિ વધતી રહેશે અને વારંવાર સ્મરણનો અભ્યાસ સિદ્ધ થશે, જે સિદ્ધ થતાં ધ્યાન પણ ક્રમે કરીને સહજ બનવા લાગશે.

પ્રયત્નવિશેષે કરીને ધ્યાનનો અભ્યાસ કરવાનો આપણે સૌ પ્રયત્ન કરીએ અને તેના ફળરૂપે

મહાજ્ઞાનીઓને હોય છે; જે શુદ્ધાત્મતત્ત્વ સાથેનું પ્રગાઢ અનુસંધાન સૂચવે છે.

- જેનામાં અંતરંગ વૈરાગ્ય પ્રગટ્યો હોય, જેને પરમાત્મા અને સદ્ગુરુ પ્રત્યે અંતરંગ અહોભાવ હોય અને જેણે સદ્ગુરુનું શરણ અને બોધ સ્વીકાર્યા હોય તેવો સાધક ઉત્તમ ધ્યાનનો અધિકારી ગણી શકાય.
- ધ્યાનને યોગસાધનાનું મુખ્ય અને અંતિમ ચરણ ગણી શકાય; કારણ કે અષ્ટાંગયોગમાં મહર્ષિ પતંજલિએ તેને યોગ-સાધનાનું સાતમું અંગ કહ્યું છે, જે દ્વારા સમાધિની પ્રાપ્તિ થાય છે.
- ઉત્તમ કક્ષાના ધ્યાનને મોક્ષનું સાક્ષાત્ કારણ કહ્યું છે; કારણ કે તે દ્વારા સાધકનાં બધાંય કર્મો બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે.
- ધ્યાન સમયે ધ્યાન કરે તેને થોડું ધ્યાન લાગે છે; પણ જે સર્વ કાર્યો કરતાં કરતાં પણ ધ્યાનનો લક્ષ રાખે છે, ખાતાં-પીતાં, ઊઠતાં-બેસતાં પણ સતત આત્મજાગૃતિનો અભ્યાસ કરે છે, તેને સાચી ધ્યાનદશાની પ્રાપ્તિથી અલ્પ કાળમાં સમાધિની સિદ્ધિ થઈ જાય છે.
- સાચો વૈરાગ્ય, સદ્બોધની પ્રાપ્તિ, સતત આત્મજાગૃતિ, તત્ત્વચિંતન અને તત્ત્વ-અનુસંધાનની ઉત્સુકતા જેને હોય તેને ધ્યાનદશા સહજ લાગે છે.
- ‘ધ્યાન ક્રિયા ભી જાતા હૈ, ઔર ધ્યાન હોતા ભી હૈ’ – આ રહસ્યનો અનુભવ જ્ઞાનીઓ કરે છે.
- ચિત્તની એકાગ્રતા, ચિત્તની નિર્મળતા અને તત્ત્વનિષ્ઠા-એ ત્રણની એકતા જ્યારે અભ્યાસ દ્વારા સિદ્ધ થાય છે ત્યારે ઉચ્ચકક્ષાના ધ્યાનની ખરેખરી સિદ્ધિ થાય છે.
- અંતરજાપ ઉપયોગી છે, પણ તે વખતે ચિત્તવૃત્તિ કેવી રહે છે તે બાબતની જાગૃતિ રહેવી જોઈએ.

- ઉત્તમ સાધકને અંતર્મુખતા વિશેષ થાય ત્યારે બધું હલનચલન બંધ થઈ જાય છે; તેમ જ સાથે સાથે આસનની દૃઢતા, દેહથી ભિન્ન સ્વસત્તાનો ભાસ અને સાત્ત્વિક આનંદના તરંગોની ઉત્પત્તિ ચાલુ થઈ જાય છે. ધીમે ધીમે મનોવ્યાપાર અને શ્વાસોચ્છ્વાસની ગતિ મંદ થઈ જાય છે. જો આ દશા દરમિયાન જ્ઞાતાભાવમાં વિશેષ સ્થિરતા થઈ જાય તો નિજાનંદનો પાતાળકૂવો ફૂટે છે અને સાધક તે અતીન્દ્રિય આનંદમાં ડૂબી જાય છે.
- નિશ્ચયથી, ઉચ્ચ કક્ષાના સાધક આત્માને કોઈના અવલંબનની જરૂર રહેતી નથી. આત્મા પોતાના સ્વરૂપમાં પોતે જ સમાઈ જાય છે, પરમ તૃપ્તિનો અનુભવ કરે છે.

યથા - ‘આત્મનિ એવ આત્મના તુષ્ટ:

સ્થિતપ્રજઃ તદા ઉચ્ચતે.’

— શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા (સ્થિતપ્રજલક્ષણ)

- પરમાત્મા કે સદ્ગુરુનું ધ્યાન કરતાં કરતાં એમનું પ્રતિબિંબ જેનામાં પડે છે ‘તે હું છું’ એવો ભાવ લાવવો. આ બધું જો કે બુદ્ધિપૂર્વક થાય છે તો પણ, નિર્વિકલ્પતાની નિકટ છે એમ કહી શકાય. આવો અભ્યાસ વારંવાર કરતાં વિચારધારા મંદ થઈને ચિંતક (વિચારક) આત્મામાં વિલીન થઈ જાય છે. આ જ અનુભવદશા છે.
- ઊંચી કક્ષાના સાધકોને ધ્યાનમાં / આત્મભાવનામાં અતિ ઉપયોગી શ્લોકો શ્રીસમયસારકળશના ૧૮૧ અને ૧૮૫ છે; જે વિશેષપણે ગુરુગમથી સમજીને વારંવાર ચિંતવવા - અભ્યાસવા.
- અભેદ નિર્વિકલ્પ આત્મઅનુભવની પ્રાપ્તિ માટે ધ્યાનદશામાં એવું ભાવભાસન કરવું કે : “I am this pure knowledge only.” (હું માત્ર નિર્મળ જ્ઞાયક છું.)

- જાપના મુખ્ય ચાર પ્રકાર છે : (૧) ભાષ્યજાપ, (૨) ઉપાંશુજાપ, (૩) માનસજાપ અને (૪) અજપાજાપ; જેની વિશેષ સમજણ આ પ્રમાણે છે -
- ૧. ભાષ્યજાપમાં સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ કરવું જોઈએ; કારણ કે તે વાણીની સાધના છે.
- ૨. ઉપાંશુજાપ કરતાં કરતાં જાપનો અવાજ મંદ થતો જાય છે. હોઠ ફફડતા હોય અને જાપનો અવાજ આવે નહીં, છતાં જાપ ચાલુ રહે.
- ૩. માનસજાપમાં હોઠ, જીભ વગેરે કોઈ પણ ચાલતા નથી, માત્ર મનથી જાપ ચાલે છે.
- ૪. અજપાજાપ એ વાણી અને મનથી પાર છે. તે ખરેખર સિદ્ધયોગીને જ હોય છે; કારણ કે તેમાં બુદ્ધિપૂર્વકના પ્રયત્ન વિના પરમાત્મતત્ત્વનું કે શુદ્ધાત્મતત્ત્વનું અનુસંધાન સ્વયં થયા કરે છે. તે સાધના નથી, સિદ્ધિનું સહજ ફળ છે.
- શબ્દો બોલતાં બોલતાં, ઘણુંખરું ચિંતન ઓછું થાય છે; જ્યારે મૌન અને જાગૃત ભાવથી ચિંતન વધુ થઈ શકે છે. માટે પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે જેમ લાભ થાય તેમ કરવું.
- ધ્યાનાભ્યાસ કરનાર સાધકે ખ્યાલમાં રાખવું કે જ્યાં સુધી પોતે મૈત્રી આદિ કે અનિત્ય આદિ ભાવનાઓના વિચારમાં છે ત્યાં સુધી સાક્ષાત્ આત્મોપલબ્ધિ કરી નથી. જ્યારે એવી વિચારધારા વિચારકમાં સમાઈને શાંત થઈ જાય છે, ત્યારે જ નિર્વિકલ્પ સમાધિ પ્રગટતાં અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ થાય છે.
- ભગવાનનું ધ્યાન કરું છું તે હું નથી, પણ ભગવાનનું ધ્યાન જેમાં ઝળકે છે તે સત્તા હું છું - એમ પરમાર્થ અવધારવો; તો ત્વરાથી નિર્વિકલ્પતા આવે.
- પ્રશ્ન : ધ્યાન કેવી રીતે કરવું ?
- ઉત્તર : તેની અનેક રીતો છે. એક રીત આ છે : ધ્યાનમાં પ્રથમ ૪ ભાવના, પછી ૧૨ ભાવના, ત્યારબાદ પંચપરમેષ્ટિનું ધ્યાન તેમ જ સદ્ગુરુનું ધ્યાન અને પછી ક્રમશઃ આત્માના ગુણોના ધ્યાનમાં જઈ શકાય છે. - આ ધ્યાનનો એક સામાન્ય ક્રમ છે; વિશેષ પ્રત્યક્ષ ગુરુના સાન્નિધ્યમાં રહીને તેમની આજ્ઞાનુસાર આરાધવો.
- જગતના પદાર્થો પ્રત્યે અનાસક્તભાવ ઉપજાવીને, ચિત્તવૃત્તિને આત્મા તરફ લઈ જાય (અંતર્મુખ બનાવે) તે પરમાર્થથી સાચી જ્ઞાનવૈરાગ્ય દશા કહેવાય.
- સર્વ જીવમાં જેને મૈત્રીભાવ છે તેને સાચું ધ્યાન (સામાયિક) લાગી શકે છે.
- શ્રદ્ધા એટલે દૃષ્ટિ; જે આપણને ધ્યાનના અભ્યાસ દરમિયાન, અભેદદશા તરફ લઈ જવામાં ઉપકારી થાય છે.
- પુનઃ પુનઃ એક જ સુવિચારનું ચિંતન કરવું સાધકના જીવનનું દૂષણ નહીં પણ એક મોટું ભૂષણ છે.
- ચિત્તવૃત્તિ અવલંબન વિના ટકી શક્તી નથી. પ્રારંભિક અને મધ્યમ ભૂમિકાના સર્વ સાધકોને ચિત્તવૃત્તિને કોઈ પવિત્ર, પ્રેરક, પુષ્ટિકારક અને સબળ અવલંબનની જરૂર પડે જ છે. તેવું અવલંબન સદ્ગુરુ હોય, સત્શાસ્ત્ર હોય, પ્રભુજીની મૂર્તિ હોય કે મંત્ર આદિ હોય. પોતાની તાસીર, રુચિ કે સંસ્કાર પ્રમાણે તેવા શુદ્ધ અવલંબનનો સહારો લઈને ક્રમે ક્રમે નિરાલંબન એવા પોતાના શુદ્ધાત્મા તરફ વળી શકાય છે.

॥ ॐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: ॥

સંસારમાં હોય, ત્યારે સંપત્તિની તીવ્ર કામના રાખી હોય. પણ એની ઈચ્છિત પ્રાપ્તિ થઈ ન હોય. એ પછી સંપત્તિનો ત્યાગ કરીને ઘનઘોર અરણ્યમાં ગયેલી વ્યક્તિને શાંતિ એ માટે નથી મળતી કે પેલી કામના એને સતત પજવ્યા કરે છે. એનો પીછો છોડતી નથી. એક સમયે એ કામના એને ધનની પાછળ દોડાવતી હતી, હવે એ ધનપ્રાપ્તિને લક્ષમાં રાખીને ધર્મચરણ કરશે. એનું ચિત્ત પહેલાં જે મોહને તીવ્રતાથી અનુભવતું હતું, એવી જ તીવ્રતા એ ચિત્ત સંસારત્યાગ પછી પણ અનુભવે છે. ધન પ્રત્યેનો એનો અનુરાગ અને આસક્તિ જુદાં જ રૂપે પ્રગટ થાય છે. એ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોમાં સંપત્તિના ઢગલા થાય, તો તેનાથી પ્રસન્ન થાય છે, પણ એથીય વધુ પ્રસન્નતા એને ધર્મના ઉત્સવોમાંથી મળેલી સંપત્તિના આંકડા વર્ણવતાં આવતી હોય છે અને એ રીતે પોતાની સંસારની આસક્તિને સંન્યસ્તમાં રહીને પંપાળતો હોય છે.

મૂળને પારખ્યા વિના માત્ર પાંદડાને જોનારની - પાણી પાનારની આવી દશા થાય છે ! આથી આજે ધર્મસ્થાનોમાં ધર્મના મૂળ તત્ત્વોની વાત કે ઊર્ધ્વ ભાવનાઓની માવજતને બદલે શણગારાયેલા હાથીઓની સંખ્યા, એકઠી થયેલી જનમેદની, મોટી મોટી ઉછામણી, ભવ્ય મંડપ અને ગાજતા બેન્ડની વાતો સાંભળવા મળે છે. કોઈ ધર્માનુરાગી એ વ્યાખ્યાનમાં જાય ત્યારે વિચારે કે અહીં ધર્મની કેમ કોઈ વાત નથી ? કારણ છે કે ધર્મગુરુના હૃદયમાં પડેલી પેલી કામનાઓ !

એ કામનાઓ કુટુંબ કે સંસારનો ત્યાગ કરવા છતાં ગઈ નથી, બલ્કે જુદાં રૂપે આવિર્ભાવ પામી

છે. આથી બનશે એવું કે જેમ વ્યવહારમાં વ્યક્તિ જુદા જુદા હિસાબકિતાબ કરતી હોય, એવા જ હિસાબકિતાબ અહીં શરૂ થશે. અર્થની ચિંતા અને અર્થની પ્રવૃત્તિઓ આરંભાશે અને પછી ધર્મ પામવાના ધ્યેયથી નીકળેલી વ્યક્તિ સંસારત્યાગ કર્યા પછી પણ એ જ અશાંતિનો અનુભવ કરતી હશે. એના ચિત્તમાં શાંતિ નથી, કારણ કે એની ભીતરની કામનાને એ ઓળખી શક્યો નહીં.

તમે કોઈ સાધુ, સંત કે મહાત્માને મળવા જાઓ, ત્યારે કેવો અનુભવ કરો છો ? એમના સત્સંગથી તમને શાંતિ સાંપડે છે ખરી ? એમના મેળાપથી અંતરમાં કોઈ નવું અજવાળું ફેલાય છે ખરું ? કે પછી કોઈ સત્તાધારી પોતાની સત્તાના ગુણગાન ગાય, તેમ તેઓ માત્ર પોતાનાં ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોનાં યશોગાન જ ગાય છે ? જો તમારા હૃદયમાં શાંતિનો અનુભવ થતો ન હોય તો માનજો કે આ સાધુ-મહાત્મા હજી 'પ્રાચીન' કામનાઓથી દૂર ગયા નથી. સ્થૂળ અને ભૌતિક એષણાઓ એમના હૃદયમાં ક્યાંક લપાઈને પડી છે. એ ભલે સંસારમાંથી સંન્યાસ તરફ ગયા હોય, પરંતુ એમની કામનાઓ હજી સંસારની જ રહી છે. સંસારત્યાગની સાથે કામના - ત્યાગ થયો નથી અને તેને પરિણામે સાચા ધર્મની કે પરમ સત્યની પ્રાપ્તિનો કોઈ આનંદ અનુભવી શકતા નથી. એ કામના, વિષય કે મોહ દૂર થાય તે અનિવાર્ય છે, આથી જ 'ઈશોપનિષદ'માં કહ્યું છે,

હિરણ્યમયેન પાત્રેણ સત્યસ્યામિહિતં મુખમ્ ।

તત્ ત્વં પૂષન્ ! અપાવૃણુ સત્ય - ધર્માય દૃષ્ટયે ॥

'માયારૂપ સોના જેવા મોહના ઢાંકણથી

સત્યનું - આત્માનું સ્વરૂપ ઢંકાયેલું રહે છે, હે ભગવાન ! સત્યની શોધ કરનારા મને સત્યનાં દર્શન થાય તે માટે તમે એ મોહનું ઢાંકણ દૂર કરો, મોહરૂપી પ્રલોભનો હટાવો.’

ચિત્તમાં રહેલો મોહ ભારે અવળચંડો હોય છે ! એ કોઈને કોઈ રીતે પ્રગટ કે પ્રકાશિત થયા વિના રહેતો નથી. એ ક્યાં, કઈ રીતે પ્રગટ થાય, તે કહી શકાતું નથી. ઋષિ વિશ્વામિત્રની કેટલાંય વર્ષોની સાધના માત્ર મેનકાના નૃત્યને જોઈને ચલિત થઈ ગઈ. અહીં ક્ષુલ્લકકુમારની કથાનું સ્મરણ થાય છે.

માતા અને મુનિઓની વૈરાગ્યમયી વાણીનું વર્ષો સુધી શ્રવણ કરવા છતાં ક્ષુલ્લકકુમારના ચિત્તમાં ત્યાગ, વૈરાગ્ય કે સંયમનો ભાવ જાગતો નહોતો. માત્ર આઠ વર્ષની નાની ઉંમરે માતાએ એને દીક્ષા આપી હોવા છતાં ચારિત્રમોહનીયનો ઉદય થવાથી એના ચિત્તમાં ઘર કરી ગયેલી વિષયવાસના વિદાય લેતી નહોતી. માતાને આપેલા વચનને કારણે એણે એમની પાસેથી જિનેશ્વરપ્રભુની અમૃતવાણીનું પાન કર્યું હતું, પરંતુ એ અમૃતવર્ષા મુનિ ક્ષુલ્લક પર કશી અસર કરી શકી નહીં.

બાર વર્ષ સુધી ધર્મવાણી શ્રવણ કર્યા બાદ માતાની પાસેથી વિદાય લેતા હતા, ત્યારે માતાએ પોતાના ગુરુણીની અનુમતિ અને રજા માગવા જણાવ્યું. પછી ગુરુણીએ વધુ બાર વર્ષ ઉપદેશ સંભળાવ્યો. એ પછી ઉપાધ્યાય અને ગચ્છાધિપતિ આચાર્યશ્રીએ પણ બાર-બાર વર્ષ સુધી ઉપદેશ આપ્યો, પરંતુ સઘળું પથ્થર પર પાણી સમાન !

અંતે ૪૮ વર્ષના દીક્ષાપાલન બાદ મુનિ ક્ષુલ્લક ચાલી નીકળ્યા, ત્યારે માતાએ પોતાની પૂર્વાવસ્થાની રત્નકંબલ અને મુદ્રા(વીંટી) આપ્યાં. શ્રી ક્ષુલ્લક મુનિને ગોચરી માટે ઘેર ઘેર ફરવાનું મુશ્કેલ લાગતું હતું. એમણે ગોચરી લેવા જવાનું

બંધ કર્યું. તેઓ વિચારતા હતા કે જમીન પર સંથારો કરવાથી એમના શરીરના સાંધેસાંધા દુઃખે છે. આથી પલંગ હોય તો સારું, એમ એમણે ગુરુદેવને કહ્યું. એવી જ રીતે ઉકાળેલું પાણી લાવીને સ્નાન કરવાની આજ્ઞા માગી. સમય જતાં લોચ સહન ન થતાં અસ્ત્રાથી મુંડન કરવાની પણ ગુરુ પાસેથી રજા મેળવી લીધી.

અંતે મુનિનાં સંયમનાં સર્વ ચિહ્નો ત્યજીને આ ક્ષુલ્લકકુમાર સાકેતપુરની રાજસભામાં સંધ્યાકાળે પહોંચ્યા, ત્યારે દરબારમાં નર્તકીના મોહક નૃત્યની મહેફિલ જામી હતી. દીવાઓની ઝાકઝમાળ રોશનીથી રાત દિવસ બની હતી. રત્નજડિત યજ્ઞકતું સિંહાસન, ઉદ્દીપક કામભાવો જગાડતી દીવાલ પરની ચિત્રસૃષ્ટિ, સુવર્ણદીપિકાઓનો યજ્ઞકતો પ્રકાશ અને કામી પ્રેક્ષકોથી નૃત્યાંગનાને અપાતી દાદ સંભળાતાં હતાં. આ વાતાવરણમાં ક્ષુલ્લક તલ્લીન બની ગયા.

પ્રભાત ખીલવાને ચારેક ઘડી બાકી હતી, ત્યારે એકાએક નર્તકીને થાકથી લથડતી જોઈને સાજિંદાઓ વચ્ચે બેઠેલી નર્તકીની માતા અક્કાએ સંગીતના આલાપમાં કહ્યું, “હવે રાત્રિ ઘણી વ્યતીત થઈ ગઈ છે. થોડા માટે પ્રમાદ ન કર.” અક્કાનું ગાયન સાંભળીને નર્તકી સાવધાન બનીને નૃત્ય કરવા લાગી. અક્કાના ‘બહોત ગઈ, થોડી રહી’ એ શબ્દો કાને પડતાં જ ક્ષુલ્લકકુમારનું હૃદય જાગી ઊઠ્યું. તેઓ જીવન જગાડતો નૂતન બોધ પામ્યા ! આથી એમણે નર્તકીને રત્નકંબલ ભેટ આપી.

ક્ષુલ્લકના હૃદયમાં મનોમંથન જાગ્યું : અરે! જીવનમાં આટલાં બધાં વર્ષો તો સંયમપાલનમાં વ્યતીત કર્યા, હવે બાકીની થોડી જિંદગી માટે પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી. ‘ગયાં વર્ષો’ની કમાણી ‘રહ્યાં વર્ષો’માં વેડફી કેમ દેવાય ? અત્યાર સુધી ગુરુજનોનાં શાસ્ત્રવચનો પાસેથી જાગૃતિ સાંપડી નહીં, તે ક્ષુલ્લકના સુષુપ્ત હૃદયમાં અક્કાની એક પંક્તિએ

સંયમની સાચી જ્યોત પેટાવી.

ક્ષુલ્લકે માતાએ આપેલી નામવાળી વીંટી રાજા પુંડરિકને બતાવીને કહ્યું કે હું તમારા નાનાભાઈનો પુત્ર છું એનો ખ્યાલ આ નામમુદ્રા પરથી આપને સાંપડશે. રાજા પુંડરિકે નાનાભાઈ કુંડરિકના આ પુત્રને ઓળખ્યો. રાજા એને રાજ સાંપવા ઉત્સુક બન્યા, કિંતુ ક્ષુલ્લકે કહ્યું કે રાજ્યસત્તાની આસક્તિ ઉત્પન્ન કરનારો મોહરૂપી ચોર તો મારા આત્મપ્રદેશમાંથી ક્યાંય દૂર દૂર ચાલ્યો ગયો છે, તેથી આ રાજગાદી સ્વીકારીને હું શું કરું ? અંતે ક્ષુલ્લકકુમાર સાથે રાજા આદિ સહુએ દીક્ષા લીધી અને સ્વર્ગગતિ સંપાદિત કરી.

વિલાસિતતાના મોહમય વાતાવરણ વચ્ચે પવિત્રતાનું પાવન કમળ કેવી રીતે ખીલે છે એનું ઉદાહરણ છે ક્ષુલ્લક મુનિ. સાધ્વી બનેલી પોતાની માતાથી માંડીને છેક આચાર્ય મહારાજ સુધી સહુની દેશના સાંભળવા છતાં ક્ષુલ્લક મુનિના હૃદયમાંથી પ્રબળ કામવાસના ખસી નહીં. એ જ મુનિરાજને વિલાસી અને કામવાસનાવાળા વાતાવરણમાં એમના આત્મામાં સંયમની શુભ ભાવના જગાડનારી ઘટના બની. આ રીતે મોહ દૂર થાય તો જ સત્યના દર્શન થાય, ધર્મનો અનુભવ થાય.

કામનાના કેન્દ્રબિંદુનો વિચાર કરીએ, ત્યારે સમજાશે કે કામના માત્ર દુઃખરૂપ છે. એ કામનાથી મળતું દુઃખ જોઈને બીજી કામના ગ્રહણ કરનાર ક્યારેય સુખપ્રાપ્તિ કરી શકતો નથી. આનો અર્થ જ એ કે દરેક કામના પોતાની સાથે અશાંતિ અને અધર્મ લઈને આવે છે. એ જેમ જેમ ફેલાતી જાય છે તેમ તેમ વ્યક્તિ વધુ ને વધુ અશાંતિ અનુભવતો હોય છે. કામના ક્યારેય ધીમા પગલે ચાલતી નથી. એ ચાલતા-ચાલતા આજુબાજુની સૃષ્ટિને જોતી નથી. એ તો માત્ર લક્ષ્ય તરફ દોડે છે. કામના માનવીના ચિત્તને એવી તીવ્રતાથી દોડાવે છે કે એ કામના

સિવાય બીજું કશું જોતો નથી. એની પ્રાપ્તિ સિવાય બીજું કશું વિચારતો નથી. એનું ચિત્ત પળનોય વિચાર લેવા માટે થોભતું નથી. એ તો બસ ઝટપટ, અતિ ત્વરાથી, લેશમાત્ર વિલંબ વિના પ્રાપ્તિની ઝંખના રાખે છે.

એ ઝંખના જેટલી તીવ્ર, એટલી એની દોડ ઝડપી. એની દોડ જેટલી ઝડપી એટલો તે ઉતાવળીયો અને અશાંત. એની અશાંતિ જેટલી તીવ્ર, એટલી સાધનશુદ્ધિ ઓછી. એ પોતાના સાધ્યને ઝડપથી સિદ્ધ કરવા માટે સાધનશુદ્ધિનો વિચાર નહીં કરે અને આ રીતે એ કોઈ પણ માર્ગે કે ભોગે પોતાની કામના સિદ્ધ કરવા પ્રયાસ કરશે. સિદ્ધ થતાં એ અનુભવશે કે એણે કામનાની સિદ્ધિ માટે જીવનના આનંદનું કેટલું બધું બલિદાન આપ્યું છે ! જે સુખની કલ્પનાથી એ દોડ્યો હતો તે તો મૃગજળની પાછળ દોડતા મૃગ જેવી સાબિત થઈ છે !

મંગલ-સ્મરણ

રચયિતા: પૂ.આ.૧૦૮ શ્રી કન્નકન્નંદી મહારાજ

સત્યધર્મ મંગલમ્, આત્મધર્મ મંગલમ્ ।

જીવધર્મ મંગલમ્, વિશ્વધર્મ મંગલમ્ ॥

વસ્તુતત્ત્વ મંગલમ્, મોક્ષમાર્ગ મંગલમ્ ।

રત્નત્રય મંગલમ્, સત્યશ્રદ્ધા મંગલમ્ ॥

સમ્યગ્જ્ઞાન મંગલમ્, સદાચાર મંગલમ્ ।

સુધ્યાન મંગલમ્, દશધર્મ મંગલમ્ ॥

કર્મક્ષય મંગલમ્, મોક્ષતત્ત્વ મંગલમ્ ।

અરિહંત મંગલમ્, સિદ્ધપ્રભુ મંગલમ્ ॥

સૂરિવર મંગલમ્, ઉપાધ્યાય મંગલમ્ ।

સર્વસાધુ મંગલમ્, જિનવાણી મંગલમ્ ॥

આત્મશાન્તિ મંગલમ્, વિશ્વશાન્તિ મંગલમ્ ।

દયાધર્મ મંગલમ્, સામ્યભાવ મંગલમ્ ॥

દાનસેવા મંગલમ્, શુચિધર્મ મંગલમ્ ।

મંગલ હી મંગલમ્, સદાસદા મંગલમ્ ॥

કલ્પના કરીને અંતરમાં સુખી-દુઃખી થાય છે તેવી રીતે અંતરાત્મા કહે છે કે હું પણ મિથ્યાવસ્થામાં ભ્રમથી શરીર-પત્ની-પતિ-પુત્ર-પરિવાર, ધનાદિ સંપત્તિ વગેરેને મારા માનીને દુઃખી થયો. એ બધા મારા ઉપકારી છે અથવા અપકાર આદિની મિથ્યાકલ્પના કરી સુખી થયો અથવા દુઃખી થયો. આ મારી આધિ, ઉપાધિ અને વ્યાધિઓથી ભરેલી મારી વિપરીત ચેષ્ટાઓ હતી. ઉદાહરણ આપીને શ્રી પૂજ્યપાદ આચાર્ય ફરમાવે છે કે જેમ જંગલમાં વૃક્ષ હોય, સૂકાઈ ગયું હોય - ઠૂંઠૂ થઈ ગયું હોય પણ કોઈ પુરુષ ઊભો છે, આ તેના બે હાથ છે આ સીધું શરીર છે, આ પગ જેવું લાગે છે - એવી મનથી કલ્પનાઓ કરી ભ્રાન્તિવશ જુદી જુદી ચેષ્ટાઓ થાય છે અને સુખી-દુઃખી થાય છે.

વિશેષાર્થ : અનાદિકાળથી ભવનું પરિભ્રમણ કેમ થયું? અનેકવાર સાધુ થયો, અનેકવાર સ્વર્ગમાં ગયો. એટલું જ નહિ, ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સમવસરણમાં પણ જીવનું ગમન થયું, છતાં પરિભ્રમણનો નાશ થયો નહિ. ભ્રાન્તિવશ વિપરીત કલ્પનાઓ કરી સુખી-દુઃખી થાય છે.

૧. સ્થાણૌ ઉત્પન્નપુરુષઘ્નાન્તૈઃ - વૃક્ષના ઠૂંઠામાં પુરુષની કલ્પના કરી સુખ-દુઃખ પામે છે. ઠૂંઠાનું ઝાડ હોય અને કોઈ વ્યક્તિ રાત્રિના અંધકારમાં બહાર નીકળે. અંધારું હોવા છતાં ઝાંખા પ્રકાશમાં દૂરથી વૃક્ષ દેખાય - આસપાસ કોઈ વ્યક્તિ હોય નહીં તેથી અનેક ચેષ્ટાઓ કરે કે ત્યાં કોઈ માણસ ઊભો છે. ઠૂંઠૂ હોવાને કારણે બે મોટી ડાળીઓ બે હાથ જેવી લાગે - વચ્ચે પેટ જેવું લાગે - પગની કલ્પના પણ કરી લે. અનેક વિકલ્પના તાણાવાણાથી જુદાજુદા વિચારો આવે છે તે વિચારોથી આત્મા સુખનું વેદન કે દુઃખનું વેદન કરે છે.

દેષાંત : એક પથિક એક ગામથી બીજે ગામ જાય છે. સાંજ પડી ગઈ. અંધારું થવા લાગ્યું. બીજે ક્યાંય જઈ શકે તેવું રહ્યું નહિ. તેથી એક વૃક્ષની

નીચે પથિક બેસે છે. મધ્યરાત્રિએ ક્યાંકથી અવાજ સંભળાયો એવું લાગ્યું. તેથી સહેજ ચાલ્યો. ત્યાં દૂરથી વૃક્ષનું ઠૂંઠૂ દેખાયું. ગભરાયો કે કોઈ વ્યક્તિ ત્યાં ઊભો છે. વળી તેને વિચાર આવ્યો કે માણસ નથી પણ ભૂત છે. તેના બે હાથ મોટા છે, જો હલે છે, તેનું માથું બહુ મોટું છે, તેનું પેટ મોટું છે - આ બાજુ આવશે તો, અરે ! જુઓ આ બાજુ જ આવે છે. ના, ના. ત્યાં જ છે. ત્યાં આજુબાજુ સૂકા પાંદડાનો અવાજ આવ્યો - ફરી ડરી ગયો. શું અહીંયા આવી ગયું !

થોડો શાંત થયો. વિચારવા લાગ્યો કે બધા ભૂત એવા નથી હોતા. કદાચ મને મદદ પણ કરે. આવા અનેક વિકલ્પો તે પથિકે કરવા લાગ્યો. રાત્રિ ત્યાં રહ્યો પણ અનેક ચેષ્ટાઓથી ભ્રમિત થતો હતો. સવાર થતાં અંશતઃ પ્રકાશ થયો- પથિકની નજર ત્યાં જ હતી. તેણે જોયું અરે ! આ તો વૃક્ષનું ઠૂંઠૂ છે. આખી રાત્રિ મેં કેવી કેવી ચેષ્ટાઓ કરી. ભૂલથી મેં મનુષ્ય અને ભૂતની કલ્પના કરી.

૨. દેહેષુ આત્મવિભ્રમાત્ - દેહમાં આત્મસ્વરૂપ માનવાની મિથ્યામાન્યતા ઊભી કરી. જે ગતિમાં જીવ ગયો તે ગતિમાં દેહ તે હું એવી ચેષ્ટાઓ કરી. સુખી-દુઃખી થયો. અંતરાત્મા વિચારે છે કે જ્યાં સુધી મને આત્મભાન ન હતું ત્યાં સુધી આવી માન્યતાઓમાં રહ્યો અને ભવની વૃદ્ધિ કરી. જે મને ઉપકારક સામગ્રી મળી ત્યાં રાગમાં રોળાયો અને અપકાર આદિ મળ્યા ત્યાં દ્વેષથી દુઃખી થયો. આત્મભાવ થતાં સમજમાં આવ્યું કે ભૂતકાળમાં મિથ્યાત્વને કારણે હું બહુ રખડ્યો છું. રઝળ્યો છું.

પરમકૃપાળુદેવની દિવ્યદેશના કહે છે, “હે ભગવાન ! હું બહુ ભૂલી ગયો. મેં તમારાં અમૂલ્ય વચનને લક્ષમાં લીધા નહિ. તમારા કહેલાં અનુપમ તત્ત્વનો મેં વિચાર કર્યો નહીં. તમારા પ્રણીત કરેલાં ઉત્તમ શીલને સેવ્યું નહીં. તમારા કહેલાં દયા, શાંતિ, ક્ષમા અને પવિત્રતા મેં ઓળખ્યાં નહીં. હે

ભગવન્ ! હું ભૂલ્યો, આથડ્યો, રઝળ્યો અને અનંત સંસારની વિટંબનામાં પડ્યો છું.”

અધ્યાત્મ ઉપનિષદ્ અવનિના અમૃત સમી
‘આત્મસિદ્ધિ-શાસ્ત્રની પ્રથમ પંક્તિ’

“જે સ્વરૂપ સમજયા વિના, પામ્યો દુઃખ અનંત;
સમજાવ્યું તે પદ નમું, શ્રી સદ્ગુરુ ભગવંત.”

આત્મસ્વરૂપને સમજયા વિના હું અનંત દુઃખ પામ્યો છું. નિજપદને જેણે સમજાવ્યું તે સદ્ગુરુને, તથા જ્ઞાયકપદ સમજાણું તેવા નિજભગવાનને નમસ્કાર કરું છું.

નળરાજાથી ઉન્મત્ત થયેલી અર્થાત્ નળ રાજાના વિરહથી વ્યાકુળ થયેલી સતી દમયંતિ જેમ વૃક્ષના ઠૂંઠામાં નળરાજાની બ્રાન્તિ કરી તે વૃક્ષના ઠૂંઠા તરફ પ્રેમભાવથી જતી હતી, પણ બ્રાન્તિથી-સત્યથી વેગળી હતી. તેમ શ્રી પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્લોકમાં સમજાવે છે કે અંતરાત્મા થયા પછી ભૂતકાલીન ભૂલ મેં કેવી કરી હતી ! બ્રાન્તિને કારણે દેહને આત્મા માન્યો હતો. પત્ની-પતિ-પરિવાર સહુ મારા છે. તે મને ઉપકારક છે. ધન-ધાન્ય મારી પાસે છે. તેનાથી હું સુખી છું. તે જતું રહેશે તો હું દુઃખી થઈશ. આવી રીતે અજ્ઞાની જીવે રત્નચિંતામણી સમાન મનુષ્યભવને સંબંધીઓના રાગમાં અને દ્વેષમાં ગુમાવી દીધો. ક્ષણભંગુર સંસારમાં મોહ કરીને ભટક્યો. નિજ પરમાત્માને નિહાળ્યા નહીં. માટે સંસારસાગરમાં ભટક્યો.

સ્વલક્ષ થાય તો અંતરાત્મા થવાય. તેનો ઉત્તમ ઉપાય પરમકૃપાળુદેવના સત્ વચનામૃતમાં છે,

“આત્મબ્રાન્તિ સમ રોગ નહિ, સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુજ્ઞાણ;
ગુરુ આજ્ઞા સમ પથ્ય નહિ, ઔષધ વિચાર ધ્યાન.”

ઉત્તમ આત્મદષ્ટિ આ પંક્તિઓમાં છે. સાધક બહિરાત્મદશામાંથી અંતરાત્મદશાને પ્રાપ્ત થાય. અંતરાત્મા પહેલા બ્રાન્તિમાં જીવતો હતો તે સ્મરણ તેને થાય છે. અંતરાત્મા ભવિષ્યમાં ક્યારેય ભૂલમાં ભ્રમિત ન થાય તેની જાગૃતિ રાખે છે. પંડિતશ્રી

દીપચંદ્રજી ‘અનુભવપ્રકાશ’માં કહે છે, “જેમ એક નારીએ કાષ્ટની પૂતળી બનાવીને, તેને અલંકાર-વસ્ત્ર પહેરાવીને પોતાના મહેલમાં પથારીમાં સુવાડી રાખી અને લૂગડાથી ઢાંકી દીધી. ત્યાં તે નારીનો પતિ આવ્યો. તેણે એમ જાણ્યું કે મારી નારી શયન કરે છે. તે તેણીને પવન નાખે છે, પણ નારી કાંઈ એટલે પૂતળી કાંઈ બોલતી નથી. આખી રાત તેણે સેવા કરી. પ્રભાત થયું. જોયું તો કાષ્ટની પૂતળી હતી ! ત્યારે બહુ પસ્તાવો થયો. મેં કેવી ભૂલ કરી ! તેવી રીતે અનાદિકાળથી શરીરાદિને મારા માની વ્યર્થ સેવા કરી, આત્માને - અનંત જ્ઞાનમય તત્ત્વને ન જાણતાં સંસારમાં ભમ્યો. આત્મજ્ઞાન થતાં સત્ય સમજાય છે. સંસારભ્રમણથી મુક્ત થાય છે.”

પૂજ્ય બેનશ્રી ચંપાબેનની અમૃતરસભક્તિ સમાધિભાષા કહે છે, “અનંત કાળમાં ચૈતન્યનો મહિમા ન આવ્યો. વિભાવની તુચ્છતા ન લાગી, પરથી અને વિભાવથી વિરક્તતા ન થઈ. માટે માર્ગ મળ્યો નહિ... આત્મા જાણનાર છે. સદાય જાગૃતસ્વરૂપ જ છે. જાગૃત સ્વરૂપ એવા આત્માને ઓળખે તો પર્યાયમાં પણ જાગૃતિ પ્રગટે. આત્મા જાગતી જ્યોત છે. તેને જાણ.”

પદ જોઈએ.

- “સ્થાણુ વિષે નરબ્રાન્તિથી, થાય વિચેષ્ટા જેમ,
આત્મભ્રમે દેહાદિમાં, વર્તન હતું મુજ તેમ.”
- “ઠૂંઠાને ભૂલથી માની, મનુષ્ય જેમ વર્તતો;
પ્રવર્ત્યો તેમ પૂર્વે હું, દેહાદિ નિજ માનતો.”

- પૂ. બ્રહ્મચારીજી

- “સ્વામી ! સુદૂરસ્થિત નીરસ વૃક્ષ મેં ઓ;
જૈસા સદા પુરુષ કા અનુમાન જો હો ।
મિથ્યાત્વ કે ઉદયસે જડ દેહ કો હી,
‘આત્મા’ પુરા ભ્રમિત હો સમજ્ઞા પ્રમોહી” ॥૨૧॥

- પૂ. વિદ્યાસાગરજી મહારાજ

● ● ● (ક્રમશઃ)

શ્રી આનંદઘન ચોવીશી

*** અશોકભાઈ પી. શાહ ***

૨૩મા તીર્થંકર ભગવાન

શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામી સ્તવન પ્રારંભ

(શ્રી પાર્શ્વનાથ તીર્થંકર ભગવાનના સ્તવનની વિચારણા શરૂ કરીએ તે પહેલાં એ જણાવવું અસ્થાને નહીં ગણાય કે, યોગીશ્વર આનંદઘનજી રચિત સ્તવનો ૨૨મા તીર્થંકર શ્રી નેમિનાથ ભગવાન સુધીના જ જૈનસાહિત્યમાં ઉપલબ્ધ છે. આપણે હવે જે બે સ્તવનો લેવાના છીએ (૨૩મા શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્તવન “ધ્રુવપદ રામી હો...” અને ૨૪મા શ્રી મહાવીર સ્વામી સ્તવન : “વીરજીને ચરણે લાગું...”) તેના શબ્દો, ભાવ અને તત્ત્વદષ્ટિ જોતાં બન્ને સ્તવનો કોઈ પ્રજ્ઞાવંત પુરુષે રચેલાં હશે એવું અનુમાન કરી શકાય છે. આનંદઘનજીનું ૨૨ ભગવાન સુધીના સ્તવનોનું અભૂતપૂર્વ યોગદાન લક્ષમાં રાખીને, તેમણે આનંદઘનજી પ્રત્યેના અનન્ય અહોભાવથી પ્રેરાઈ પોતે ગુપ્ત રહી આ સ્તવનો આનંદઘનજીના નામે જ અર્પણ કર્યા છે. બંને સ્તવનોમાં ઊંડું તત્ત્વજ્ઞાન તેમજ તાત્ત્વિક ભક્તિ આનંદઘનજીની શૈલીથી ભરેલી છે. તેમના આ સ્વ-પરકલ્યાણકારી યોગદાનને લક્ષમાં રાખી તેમને વંદન કરીએ છીએ.

વિશેષમાં એ જણાવવાનું કે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના આ સ્તવનમાં દ્રવ્યાનુયોગનો ગંભીર વિષય છે. મારી અલ્પમતિથી કંઈપણ વિપરીત ન લખાય તે હેતુથી ઘણી જગ્યાએ પૂજ્યશ્રી રાકેશભાઈના આ સ્તવન પર થયેલા સ્વાધ્યાયોનો આધાર લીધો છે તેમજ પૂજ્યશ્રી આત્માનંદજીએ આપેલ પરદ્રવ્યો સાથેના શેય-જ્ઞાયક સંબંધ અને સ્વસ્વામી સંબંધની સમજણમાંથી પ્રેરણા લીધી છે, તે માટે બંનેનો ઋણી છું.)

ભૂમિકા : ૨૨મા તીર્થંકર શ્રી નેમિનાથ ભગવાનના સ્તવનમાં ભક્તિમાર્ગની મુખ્યતા હતી. રાજુલદેવીએ અપ્રશસ્ત ભાવોને શીઘ્ર પલટાવીને નેમપ્રભુનું શરણ સ્વીકારી, તેમની સાથે

‘ઘાતુમિલાપ’ સાધીને સ્વયં મોક્ષગામી બન્યા. પ્રભુની શરણાગતિ સ્વીકારી તેઓ પણ પોતાના ત્રિકાળી ધ્રુવસ્વરૂપમાં લીન થયા. શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન પણ આવા જ ધ્રુવપદમાં રમણતા કરી રહ્યા છે એમ પ્રભુભક્તિ કરી એ ધ્રુવપદના ગુણોનું, મુખ્યપણે જ્ઞાનગુણનું સ્વરૂપ આ સ્તવનમાં સમજાવી આપણામાં રહેલી પ્રભુ જેવી જ જ્ઞાનશક્તિ જે સૂતેલી છે, તેને ઢંઢોળીને જગાડે છે. કઈ રીતે, તે જોઈએ.

ધ્રુવપદ રામી હો સ્વામી માહરા,

નિઃકામી ગુણરાય, સુજ્ઞાની;

નિજગુણ કામી હો પામી તું ઘણી,

ધ્રુવ આરામી હો થાય. સુ. — ધ્રુવપદ. ૧

શબ્દાર્થ : ધ્રુવપદમાં રમનાર હે પાર્શ્વનાથ, તમે મારા સ્વામી છો. તમે નિષ્કામી છો. ગુણોના ભંડાર છો અને માત્ર પોતાના આત્મિક ગુણોને જ ઈચ્છનારા છો. એવા પ્રભુને હું ઘણીરૂપે પામી છું, જેથી મારું ધ્રુવપદ પણ આરામને પ્રાપ્ત થાય છે. (ધ્રુવપદ = ત્રિકાળી અવિનાશી, સ્થિર રહેનારું આત્મ-પદ; રામી = રમણતા કરનારા, તેમાં લીન રહેનારા; નિઃકામી = નિષ્કામી, ઈચ્છારહિત; ગુણરાય = ગુણોના રાજા, ગુણોના સ્વામી, ગુણોના ભંડાર; સુજ્ઞાની = કેવળજ્ઞાની; નિજગુણ = પોતાના આત્મિક ગુણ; કામી = ઈચ્છનાર; આરામી થાય = આરામ પામે, વિશ્રાંતિ પામે)

ભાવાર્થ : જેમ આનંદઘનજીએ ઋષભદેવને પ્રીતમ બનાવ્યા હતા, તેમ અહીં પણ પાર્શ્વનાથને સ્વામી બનાવી ભક્તિથી જ શરૂઆત કરી આનંદઘનજીની અનન્ય ભક્તિને આ સ્તવનના

પરદ્રવ્યના પરિણમન અને સ્વરૂપને પણ જાણે છે, તેથી તેમને સર્વવ્યાપી કહ્યાં છે. તેમ છતાં તેઓ કદાપિ તત્ત્વથી પરરૂપે થઈ જતાં નથી અને ચૈતન્યરૂપ સ્વસત્તામાં જ રહે છે. (સર્વવ્યાપી = સર્વ વસ્તુમાં વ્યાપનારા, વિભુ; જાણંગપણે = જાણપણું, જ્ઞાતાપણું; સરૂપ = સ્વરૂપ; પરરૂપે = અન્ય વસ્તુરૂપે થઈ જવું; સ્વસત્તા = પોતાની સત્તા, અસ્તિત્વ, ચિદ્વસ્તુ = ચૈતન્યપણું)

ભાવાર્થ : પ્રભુના ઐશ્વર્યનું અહીં ભાન કરાવે છે. આ જીવને જો પ્રભુની આવી પ્રભુતા પ્રત્યે ભક્તિ પ્રગટે તો પણ કરોડો કર્મની નિર્જરા થાય છે. કેવી છે પ્રભુની પ્રભુતા ? પાર્શ્વપ્રભુને કેવળજ્ઞાન પ્રગટ્યું, તે જ ક્ષણે તેમને અનંત જ્ઞાનશક્તિ પ્રગટ થઈ. કેવી છે તેમની જ્ઞાનશક્તિ? સ્વદ્રવ્યના અનંત ગુણોની અનાદિ અનંત પર્યાયો તેમજ સંપૂર્ણ લોકના (બ્રહ્માંડના) સમસ્ત જીવ-અજીવ દ્રવ્યોને, તેમજ અલોકના અનંત પ્રદેશને, તેની ભૂત, ભાવિ અને વર્તમાન પર્યાયને યુગપત્ (એક જ સમયે) જાણી શકે એવું “સર્વ જાણંગપણું”, સર્વજ્ઞપણું તેમની પૂર્ણ વીતરાગતાના ફળસ્વરૂપે પ્રગટ થયું છે. તે જ્ઞાનના અનંતપણાની શું વાત કરીએ ! તે અલોકના અનંત પ્રદેશોથી પણ અનંતગણું છે ! એટલે કલ્પના કરીએ તો આ એક લોક નહીં, પરંતુ એવા અનંતા લોક હોત તો પણ પ્રભુનું જ્ઞાન તેમને પહોંચી વળ્યું હોત ! જ્ઞાનનું આવું સામર્થ્ય આપણને આશ્ચર્યજનક લાગે, પરંતુ જ્યારે આત્માનો સ્વભાવ જ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, ત્યાં જ્ઞાન ઉપરના બધા આવરણ ખસી જાય પછી તે જ્ઞાન સ્વભાવ શા માટે કોઈપણ જ્ઞેયને જાણવામાં ઊણપ બતાવે ? સૂર્ય તેની સામે આવતા કોઈપણ પદાર્થને શા માટે પ્રકાશિત ન કરે, જ્યારે પ્રકાશ તેનો સ્વભાવ જ છે ? જેમ અગ્નિનો સ્વભાવ જ ઉષ્ણતા છે, તો તેના સંગમાં જે કંઈ આવે તેને

અવશ્ય દાહ પમાડે, તેમ સર્વજ્ઞનું આવરણરહિત પૂર્ણજ્ઞાન સ્વભાવગત હોવાથી, જે કોઈ હોય, પછી ભલે લોકાલોક હોય, તો પણ જ્ઞાનના ૧૦૦% જાણવાના સામર્થ્યથી સર્વજ્ઞના જ્ઞાનમાં ઝળક્યા વિના ન જ રહે એવો જ્ઞાતા-જ્ઞેયનો સંબંધ છે. વળી, સર્વ જીવ - અજીવ પદાર્થોમાં ‘પ્રમેયત્વ’ નામનો એવો ગુણ છે કે જે પૂર્ણ જ્ઞાતા હોય તેના જ્ઞાનમાં અવશ્ય જણાય છે. તે જ્ઞેય પદાર્થો એક અપેક્ષાએ સ્વયમેવ પ્રભુના ચરણોમાં (જ્ઞાનમાં) જાણે પોતાને સમર્પિત કરે છે !

આમ, પ્રભુનું જ્ઞાન સમસ્ત લોકાલોકના પદાર્થોના જાણપણારૂપે વ્યાપેલું હોવાથી જ્ઞાનઅપેક્ષાએ પ્રભુને ‘સર્વવ્યાપી’ કહ્યાં છે, ‘વિભુ’ કહ્યાં છે. જ્ઞાનનો વ્યાપ તો પદાર્થને સ્પર્શ કર્યા વિના પણ થઈ શકે એવો તો આપણો પણ અનુભવ છે. એકવાર સમ્મેતશિખરમાં પારસનાથ ટૂંક ઉપર પાર્શ્વનાથ પ્રભુના ચરણોના દર્શન કર્યા પછી ઘરે આવ્યા પછી પણ સ્મૃતિપટ પર તે દૃશ્ય આવે છે. એવો જ્ઞાનનો વ્યાપ છે, તેમ પાર્શ્વનાથ આદિ સર્વજ્ઞ પ્રભુ પોતાના સ્વ-દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને છોડ્યા વિના લોકાલોકને જાણે છે, એ દૃષ્ટિએ પ્રભુને ‘સર્વવ્યાપી’ કહ્યા છે. આ વાતનું પ્રમાણ આપતાં શ્રી પ્રવચનસાર જ્ઞાનતત્ત્વપ્રજ્ઞાપન ગાથા - ૨૩માં આચાર્યપ્રવર શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય ફરમાવે છે કે “આત્મા જ્ઞાન પ્રમાણ છે, જ્ઞાન જ્ઞેય પ્રમાણ છે અને જ્ઞેય લોકાલોક છે, તેથી જ્ઞાન સર્વગત અર્થાત્ સર્વવ્યાપક છે.” તો તેની જ ગાથા - ૨૬ની ટીકામાં શ્રી અમૃતચંદ્રાચાર્ય ફરમાવે છે કે “જ્ઞાન ત્રણે કાળના સર્વ દ્રવ્ય-પર્યાયરૂપ વર્તાતા સમસ્ત જ્ઞેયાકારોને પહોંચી વળતું (જાણતું) હોવાથી સર્વગત કહેવામાં આવ્યું છે અને એવા જ્ઞાનમય થઈને રહેલા હોવાથી ભગવાન પણ સર્વગત (સર્વવ્યાપક) જ છે.” સર્વ દ્રવ્યોની સાથે તેના

પણ જ્ઞાનની પર્યાય આગળ જણાવ્યું તેમ સોનું, સોનાની બંગડી એમ અનેક જોયાકાર થાય છે. આમ, પર્યાય દૃષ્ટિએ એક જ્ઞાનમાં અનેક ભેદ પડતો હોવાથી જોયના જોયાકારોના નિમિત્ત સંબંધને લક્ષમાં રાખી જ્ઞાન અનેક પ્રકારે થયું, જ્ઞાનમાં અનેકતા આવી એમ વ્યવહારનયથી કહેવાય છે.

આ સાથે એ સમજવું જરૂરી છે કે જ્ઞાન તો આત્માનો અખંડ ગુણ છે અને તે અખંડપણે આત્મદ્રવ્ય સાથે એકત્વ સાધીને રહ્યું છે. તેથી અહીં કહ્યું કે, “દ્રવ્ય એકત્વપણે ગુણ એકતા.” આ જ નિશ્ચયદૃષ્ટિથી જ્ઞાનનું યથાર્થ સ્વરૂપ છે અને આ જ દૃષ્ટિ આત્માનુસંધાન માટે ઘણી અગત્યની છે, જ્યાં ગુણ-ગુણીનો કોઈ ભેદ રહેતો નથી, અનેક જોયાકારોરૂપ પર્યાયોનો કોઈ વિકલ્પ રહેતો નથી.

શ્રી પાર્શ્વપ્રભુ આદિ તીર્થંકર પરમાત્મા પૂર્ણ વીતરાગી અને નિષ્કામી હોવાથી તેમનો જ્ઞાનગુણ અનેક જોયોને જાણવા છતાં શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી માત્ર પોતાના શુદ્ધ આત્મદ્રવ્ય, ત્રિકાળી ધ્રુવપદ સાથે એકતા સાધે છે. માત્ર જ્ઞાનગુણ જ નહીં, પણ

આત્માના અનંતા ગુણો અખંડ જ્ઞાયક આત્મદ્રવ્ય સાથે એકતા સાધતાં હોવાથી એટલી કૃતકૃત્યતા વર્તાય છે કે ગુણ-ગુણીના કે દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયના ભેદરૂપ વિકલ્પોથી ઉપર ઉઠી નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં, નિજપદમાં, નિજ આત્મસ્વરૂપમાં રમણતા કરતા થકા ક્ષેમકુશળતાપૂર્વક અનંતકાળ સુધી જ્ઞાનાનંદનો ભોગવટો કરે છે.

અહીં આપણે તો એ બોધ લેવાનો છે કે આપણે નિજપદમાં રમીએ તેમાં જ આપણું કલ્યાણ છે, ક્ષેમપણું છે. આપણું જ્ઞાન જોયાકાર થવા સાથે મોહ અને આસક્તિરૂપ બેભાનપણામાં જોયલુબ્ધ થઈ અનેક રાગ-દ્વેષ, સુખ-દુઃખ, સંકલ્પ-વિકલ્પોને નોતરે છે. તેથી ક્ષેમકુશળ રહેતો નથી. તેના બદલે જાગૃતિપૂર્વક અખંડ જ્ઞાયકનું નિરંતર અનુસંધાન કરતાં રહી સંસારના પ્રસંગો અને પ્રકારોમાં સાક્ષીમાત્ર રહીએ તો આપણા જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર પણ નિર્મળ થતાં થતાં કમશ: પાર્શ્વપ્રભુની જેમ ‘ધ્રુવપદ રામી’ થઈશું. એવી મંગળ ભાવના સાથે આગળની ગાથાઓ યથાયોગ્ય સમયે વિચારીશું.

— ઐં તત્ સત્ - (કમશ:)

ગ્રંથ સમાલોચના

— મિતેશભાઈ એ. શાહ

(નોંધ : આ વિભાગ માટે ગ્રંથ કે પુસ્તકની બે નકલ મોકલવા વિનંતી.)

(૧) પુસ્તકનું નામ : જીવનસંધ્યાએ અરુણોદય

લેખક : શ્રી ગુણવંત બરવાળિયા • આવૃત્તિ : પાંચમી, ૨૦૧૫

મૂલ્ય : રૂ.૧૪૦/- • પાના : ૧૨૮

પ્રકાશક : અરિહંત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, ત્રિકાળ બિલ્ડીંગ પાછળ, સાંઈબાબા નગર, પંતનગર, ઘાટકોપર (ઈ), મુંબઈ- ૪૦૦૦૭૭

આકર્ષક મુખપૃષ્ઠ, સારા કાગળનો ઉપયોગ થયેલો છે. આ પુસ્તકમાં વૈરાગ્યપ્રેરક કથાઓ પ્રસ્તુત કરવામાં આવી છે. જીવનના અંતિમ અવસર મૃત્યુને મહોત્સવ કેવી રીતે બનાવી શકાય તેનું ચિંતન પ્રેરણાદાયક છે. મૃત્યુનું ચિંતન જ્ઞાન અને વૈરાગ્યની મૈત્રી રચે છે એ બાબત સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે.

શ્રી ભક્તામર સ્તોત્ર

(ક્રમાંક - ૧૫)

*** મહેન્દ્રભાઈ કે. ખંધાર ***

લૌકિક દેવો કરતા જિનેશ્વર પ્રભુની મહાનતા

● મૂળ શ્લોક : ગાથા - ૨૧ (વસંતતિલકા)

મન્યે વરં હરિહરાદય એવ દૃષ્ટા

દૃષ્ટેષુ યેષુ હૃદયં ત્વચિ તોષમેતિ ।

કિં વીક્ષિતેન ભવતા ભુવિ યેન નાન્યઃ

કશ્ચિન્મનો હરતિ નાથ ! ભવાંતરેઽપિ ॥૨૧॥

● શબ્દાર્થ : મન્યે - હું માનું છું (કે), વરં - સારું જ થયું, હરિહરાદય - હરિ, હર વગેરે લૌકિક(અન્ય)દેવો, એવ - તે, એમ, દૃષ્ટાઃ - મારા વડે જોવાયા (મેં જોયા), દૃષ્ટેષુ - જોવાથી, યેષુ - જેમના, હૃદયં - મારું હૃદય, ત્વચિ - તારામાં (તમારામાં), તોષમ્ - સંતોષ, એતિ - પામે છે (એમ, એ પ્રમાણે), કિં - (વિશેષ) શું (કહેવું), વીક્ષિતેન - જોવાથી, ભવતા - આપને, ભુવિ - ભૂમંડલમાં (ત્રણે લોકમાં), યેન - જેના વડે, જેથી, નાન્યઃ (ન અન્યઃ) - બીજા (કોઈ) નહિ, કશ્ચિત્ - કોઈ, મનો - મનનું, હરતિ - હરણ કરવું, હરી લેવું, નાથ - નાથ (હે જિનેશ્વર પ્રભુ), ભવાન્તરે અપિ - ભવાંતરમાં પણ, બીજા ભવ(ભવો)માં પણ.

● સમશ્લોકી અનુવાદ (મંદાકાંતા) :

જોયા દેવો પ્રભુજી સઘળા તે થયું ઠીક માનું,
જોયા તેથી તુજમહીં અહા ! ચિત્ત તો સ્થિર થાતું;
જોયા તેથી મુજ મનમહીં ભાવના એ ઠરે છે,
બીજો કોઈ તુજ વિણ નહીં ચિત્ત મારું હરે છે. (૨૧)

● ભાવાર્થ : હે નાથ ! હરિ, હર આદિ લૌકિક દેવોને મેં જોઈ લીધા એ સારું થયું, એમ હું માનું છું, કારણ કે તેમને જોયા પછી મારું હૃદય

તમારામાં જ સંતોષ પામે છે. વિશેષમાં તમને જોયા પછી હવે સમસ્ત ભૂમંડલમાં આ ભવમાં કે પરભવમાં અન્ય કોઈ મારા મનને હરી શકશે નહીં.

● વિશેષાર્થ / પરમાર્થ : સ્તોત્રકાર સૂરિજી કહે છે - હે નાથ ! મેં હરિ-હર વગેરે લૌકિક દેવોને જોયા, તે સારું જ થયું છે, કેમ કે તેમને જોયા પછી હવે મારું હૃદય તમારાથી જ સંતોષ પામે છે. તાત્પર્ય કે હરિ-હર વગેરે દેવોની મૂર્તિ જોઈએ તો કોઈના મુખ પર હાસ્ય છે, તો કોઈના મુખ પર શૂંગારની છાયા છે, તો વળી કોઈના મુખ પર ક્રોધ ભભૂકી રહ્યો છે. વળી, કોઈની પાસે સંહારક શસ્ત્રો છે, તો કોઈની પાસે રાગોત્પત્તિના પરમ (નિમિત્ત) કારણરૂપ સ્ત્રી ઊભેલી છે. તેમના આસનો પણ ચિત્ર-વિચિત્ર છે. જ્યારે તમે તો પચાસનમાં યોગમુદ્રાએ બિરાજી રહ્યા છો અને તમારા મુખ પર અપૂર્વ શાંતરસ ઝળકી રહ્યો છે. આમ, બંનેના દર્શનમાં તમારું જ દર્શન મને શ્રેષ્ઠ લાગ્યું છે અને તેથી મને જે સંતોષ તથા શાંતિનો અનુભવ થઈ રહ્યો છે તે અદ્ભુત છે.

તેથી જ ધનપાલ કવિ કહે છે (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત પૃષ્ઠ ૬૭૦) :

‘પ્રશમરસનિમગ્નં દૃષ્ટિયુગ્મં પ્રસન્નં,

વદનકમલમંકઃ કામિનીસંગશૂન્યઃ;
કરયુગમપિ યત્તે શસ્ત્રસંબંધવંધ્યં,

તદસિ જગતિ દેવો વીતરાગસ્ત્વમેવ.’

‘તારાં બે ચક્ષુ પ્રશમરસમાં ડૂબેલાં છે, પરમ શાંત રસને ઝીલી રહ્યાં છે. તારું મુખકમળ પ્રસન્ન છે; તેમાં પ્રસન્નતા વ્યાપી રહી છે. તારો ખોળો સ્ત્રીના સંગથી રહિત છે. તારા બે હાથ શસ્ત્રસંબંધ વિનાના છે, તારા હાથમાં શસ્ત્ર નથી. આમ તું જ

વીતરાગ જગતમાં દેવ છું.’

વળી, તમારા દર્શનથી મને એક મોટો લાભ એ થયો કે હવે ત્રણે લોકમાં આ ભવ કે પરભવમાં અન્ય કોઈ પણ દેવ મારા મનને હરશે નહીં, અર્થાત્ ભવોભવને વિશે તમારું જ દર્શન મને ધ્યાનું લાગશે.

સૂરિજીના હૃદયમાં જિનભક્તિનો કેવો જવલંત પ્રવાહ વહી રહ્યો છે તે આ પરથી સમજાય છે.

અહીં દર્શનનો શબ્દાર્થ એટલે બાહ્ય આકૃતિ, શસ્ત્ર, સ્ત્રી, ક્રોધ, આસન વગેરે. વ્યાખ્યાર્થ લઈએ તો દર્શન એટલે સિદ્ધાંત, ફીલોસોફી, અભ્યાસ, તુલના વગેરે.

આચાર્યશ્રી કહે છે કે હે પ્રભુ ! અત્યાર સુધી મેં અન્ય લૌકિક દેવોને જોવા-જાણવામાં સમય પસાર કર્યો તે યોગ્ય જ થયું છે, કારણ કે તે અનુભવને કારણે મને તમારી સાચી ઓળખ થઈ છે અને તેથી તમારામાં મારું મન સંતોષપૂર્વક સ્થિરતાને પામે છે. જો એ બધાને મેં જોયા કે જાણ્યા ન હોત તો મને તમારી સાચી કિંમત થાત નહીં. અન્ય સર્વથી તમે કઈ કઈ બાબતમાં ચડિયાતા છો તેનો ખ્યાલ આવત નહીં, અને હું તમને સાચા સ્વરૂપે, યથાર્થ રીતે ઓળખી શકત નહીં. આદિનાથ પ્રભુને પહેલા જોયા હોત તો મારા ચંચળ મનને અન્ય લૌકિક દેવો પ્રત્યે કુતૂહલવૃત્તિ રહેત. મારું મન બધે ભમતું ભમતું ક્યાંય શાંતિ ન પામવાને કારણે તમારી પાસે આવ્યું છે અને સાચી શાંતિ મળતા તમારામાં સ્થિર થયું છે. હે પ્રભુ ! જો મને તું ભટક્યા વગર જ પ્રાપ્ત થયો હોત તો અધિકાર વિના મળેલી ઉત્તમ વસ્તુની જેમ હું તને સાચવી શકત નહીં. હવે તો તારા સિવાય મને કોઈ પણ આકર્ષી શકે તેમ નથી. બધાનો અનુભવ લીધા પછી મારામાં સારાસાર વિવેક પ્રગટ્યો છે, અને તેથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે ઉત્તમ એવા તમારા સિવાય મારા ચિત્ત પર પ્રભાવ પાડવા

કોઈ સમર્થ નથી, કારણ કે બીજા બધા (લૌકિક અન્ય દેવો) ત્રુટિઓથી ભરપૂર છે ત્યારે પ્રભુ, તમે ત્રુટિઓથી પર, વીતરાગ - સર્વજ્ઞ - સંપૂર્ણ છો.

આ શ્લોકમાં માનતું ગાચાર્ય તેમની મોક્ષમાર્ગની અનન્ય શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરે છે અને કોઈ પણ સંજોગોમાં એ માર્ગથી ચલિત ન થવાની ભાવના દઢ કરે છે. તેમણે પ્રભુના ચરણ-શરણમાં મોક્ષ સ્વરૂપ બનવાનો (પર્યાયમાં પ્રગટ કરવાનો) નિર્ણય કરી લીધો છે. તેથી જ તો કહે છે કે સંસારની ગમે તેવી સંપત્તિ કે વિપત્તિ તેમને તેમના પૂર્ણતાના (મોક્ષના) ધ્યેયથી ચળાવનાર નથી, અને તેમ થવામાં પૂર્વના અનુભવો જેટલા અંશે સહાયભૂત થયા છે તેનો ઉલ્લેખ અહીં કર્યો છે.

આચાર્યશ્રી વીતરાગ પ્રભુમાં તથા જિનમાર્ગમાં જ તેમની અખંડ શ્રદ્ધા ભવોભવ રહે એવી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના કરે છે. દરેક યુગમાં ભક્તજનોની તેમના અધિષ્ઠાતા દેવ પાસે હંમેશાં આવી જ અગાઢ શ્રદ્ધા અને આવી જ પરમ ઉત્કૃષ્ટ પ્રાર્થના હોય છે. આ શ્રદ્ધાને જ જૈન દર્શનમાં (નિશ્ચય લક્ષે) વ્યવહાર સમકિત કહ્યું છે. આવા સમકિતનું સ્વરૂપ બતાવતો શ્લોક આપણે સાયંકાળના ‘દેવવંદન’માં દરરોજ બોલીએ છીએ:

દેવેષુ દેવોડસ્તુ નિરંજનો મે,

ગુરુગુરુષ્વસ્તુ દમી શમી મે,

ધર્મેષુ ધર્મોડસ્તુ દયા પરો મે,

ત્રિણ્યેવ તત્વાની ભવેભવે મે.

અર્થ : બધા દેવોમાં મારા દેવ નિરંજન, નિરાકાર સિદ્ધ પરમાત્મા જ હો ! બધા ગુરુઓમાં મારા ગુરુ તો શાંત અને દાંત એવા વીતરાગ પ્રભુના સંતો જ હો ! બધા ધર્મોમાં મારો ધર્મ દયામય જૈન ધર્મ જ હો ! આ ત્રણેય તત્ત્વો મને ભવોભવ પ્રાપ્ત થાઓ.

સમકિત મુખ્યત્વે ત્રણ પ્રકારે છે : ૧.

સમ્યક્જ્ઞાન

બા.બ્ર.શ્રી સુરેશજી

(ગતાંકથી ચાલુ...)

★ મતિશ્રુતજ્ઞાનના માધ્યમથી સ્વસંવેદન જ્ઞાન પ્રાપ્તિની વિધિ :

મતિ તથા શ્રુતજ્ઞાન ન્યૂનાધિકરૂપથી સર્વજીવને ઉપલબ્ધ છે. બહિર્દષ્ટિ જીવ મિથ્યાત્વના પ્રભાવથી આને બાહ્ય વિષયોનો અનુભવ કરવામાં જ લગાવે છે કારણ કે બાહ્ય પર પદાર્થોમાં તેની સુખબુદ્ધિ છે. વિવેકવાન આ મતિશ્રુતજ્ઞાનનો ઉપયોગ પોતાના આત્માનું સ્વસંવેદન કરવામાં લગાવે છે. તેની વિધિ એ છે કે સર્વ પ્રથમ તો તે મતિજ્ઞાન દ્વારા સ્વ-પરને સામાન્યરૂપથી જાણે છે. ત્યારબાદ શ્રુતજ્ઞાનના માધ્યમથી સ્વ-પરને વિશેષો સહિત સમજે છે. તેના માટે એ આગમ, સુયુક્તિ તથા ગુરુ ઉપદેશની સહાયતા લે છે. તદંતર જે સ્વ-પર પદાર્થ તેણે જાણ્યા, સમજ્યા તેને ઉપાદેય તથા અનુપાદેયરૂપ અલગ કરે છે. પછી દેહાદિ જે અનુપાદેય દ્રવ્ય છે તેમના પ્રતિ ઉદાસીનભાવથી વર્તે છે. ફરી ઉપાદેયભૂત પોતાના સ્વઆત્મ પદાર્થને પોતાના મતિ-શ્રુતજ્ઞાનના વિશેષરૂપથી વિષય બનાવે છે. તેમાં પ્રથમ તો આત્માને વિવિધનયોથી વિકલ્પાત્મક ગ્રહણ કરે છે. પછી શુદ્ધનયાશ્રિત પોતાના આત્મગુણોને પોતાનો વિષય બનાવે છે. જેમકે હું માત્ર જ્ઞાનસ્વભાવી છું, શાંત સ્વભાવી છું, આનંદ સ્વભાવી છું, શુદ્ધ છું, સહજ સ્વભાવી છું, નિરાકુળ છું ઇત્યાદિ. પછી તે વિકલ્પોનું વારંવાર ઘોલન કરે છે, જેનાથી અન્ય વિકલ્પોથી સહજ જ મુક્ત થઈ જાય છે કારણ કે, આ બધા વિકલ્પ આત્માના જ ભાવ છે. તેથી તેમાં તન્મયતા અને એકાગ્રતા થવાથી તે

દ્રવ્યશ્રુતરૂપ વિકલ્પ હવે ભાવશ્રુતમાં બદલાઈ જાય છે તથા તે ભાવોનું વેદન આત્મા કરવા લાગે છે. આને જ સ્વસંવેદન જ્ઞાન કહે છે. આમાં સ્વભાવમાં જ તન્મય થઈ જવાથી જે મતિ-શ્રુતજ્ઞાન ઈન્દ્રિયો તથા મન દ્વારા બાહ્ય વિષયોમાં પ્રવર્તન કરતા ઉપયોગમાં વ્યાકુળતા ઉત્પન્ન કરતું હતું તે જ મતિ-શ્રુતજ્ઞાન આત્મભાવના દ્વારા સ્વાત્માભિમુખ થઈ અન્ય બાહ્ય વિષયોને પોતાના જ્ઞાનનો વિષય ન કરતા પોતાના સ્વભાવને જ વિષય કરે છે અને સ્વભાવ નિરાકુળ તથા આનંદ સ્વરૂપ છે તેથી વિશિષ્ટ અતીન્દ્રિય આનંદ તથા શાંતિની અનુભૂતિ થાય છે. આને જ સ્વસંવેદનજ્ઞાન, આત્મજ્ઞાન કે આત્માનુભૂતિ કહે છે. અને આ જ કાર્ય મતિશ્રુતજ્ઞાન માટે પરમ ઉપાદેયરૂપ છે. આ જ તેનું પારમાર્થિક પ્રયોજન છે.

૩. અવધિજ્ઞાન

અવધિજ્ઞાનાવરણ અને વીર્યાન્તરાયના ક્ષયોપશમથી મૂર્ત અર્થાત્ રૂપી પદાર્થને ઈન્દ્રિય તથા મનની સહાયતા વિના આત્મશક્તિ દ્વારા એકદેશ પ્રત્યક્ષ જાણવું તેને અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે. અવધિનો અર્થ મર્યાદા કે સીમા છે. આ મર્યાદા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ તથા ક્ષયોપશમ શક્તિ પર આધારિત હોય છે. મર્યાદાના આધારે અવધિજ્ઞાનને મુખ્ય ત્રણ ભેદોમાં વહેંચેલ છે :

[૧] દેશાવધિ : આમાં ગ્રામ, પ્રાન્ત, દેશ આદિ સીમિત ક્ષેત્ર, થોડા ભૂતકાલીન પદાર્થ, થોડા વર્તમાનકાલીન તથા થોડા ભવિષ્યકાલીન પદાર્થ આ રીતે સીમિત કાળ, સ્થૂળ અને થોડા જ પદાર્થો

કરીને ઘોર ઉપસર્ગ, પરિષ્કોને સમત્વભાવથી સહન કરીને જલ્દી જલ્દી કર્મોની નિર્જરા કરી દીધી. આ રીતે બીજા ઘણા પ્રકારે અવધિજ્ઞાન સ્વ-પર કલ્યાણમાં સહાયક થઈ શકે છે.

૪. મન:પર્યયજ્ઞાન

મન:પર્યયજ્ઞાનાવરણ અને વીર્યાન્તરાયના ક્ષયોપશમથી ઈન્દ્રિયો તથા મનની સહાયતા વિના આત્મશક્તિથી બીજાના મનની પર્યાયો અર્થાત્ બીજાના મનમાં રહેલ વિકલ્પગત રૂપી પદાર્થોને એકદેશ પ્રત્યક્ષ જાણી લેવા તેને મન:પર્યયજ્ઞાન કહેવાય છે.

★ મન:પર્યયજ્ઞાનની પ્રવૃત્તિ :

મન:પર્યયજ્ઞાનનો વિષય પણ રૂપી પદાર્થ જ છે. અરૂપી આત્મા, આકાશાદિને મન:પર્યયજ્ઞાન જાણી શકતું નથી. આ જ્ઞાનનો સંબંધ વિચારથી છે. દ્રવ્ય તથા ભાવથી વિચારના બે ભેદ છે. દ્રવ્ય વિચાર-મનોવર્ગણારૂપ પૌદ્ગલિક છે તથા ભાવ વિચાર તો સ્વયં આત્માનો જ ભાવ છે. મનોવર્ગણારૂપ દ્રવ્ય વિચાર રૂપી પદાર્થ છે. મન:પર્યયજ્ઞાનનો વિષય આ દ્રવ્યવિચાર જ છે. મન:પર્યયજ્ઞાની પોતાના જ્ઞાનથી સામેવાળા વ્યક્તિમાં જે સમયે જે ભાવવિશેષ ચાલે છે તેને મનોવર્ગણાના પરિણમનના આધારે જાણી લે છે કે સામેવાળો શું વિચાર કરે છે ? કે કઈ વસ્તુનું ચિંતન કરે છે ? ટૂંકમાં મન:પર્યયજ્ઞાન બીજાના ચિંતનમાં સ્થિત પદાર્થોને જાણે છે.

★ મન:પર્યયજ્ઞાનના બે ભેદ :

[૧] ઋજુમતિ મન:પર્યયજ્ઞાન :

જે જ્ઞાન બીજાના મનમાં ચાલતા સરળ તથા સીધા વિચારોને જાણી લે છે તે

ઋજુમતિ મન:પર્યયજ્ઞાન છે.

[૨] વિપુલમતિ મન:પર્યયજ્ઞાન :

જે અહીં ચિંતિત (વર્તમાનમાં), ભવિષ્યમાં જે ચિંતન કરવાના છે, ભૂતકાળમાં જે ચિંતન કર્યું હતું તથા અસરળ-કુટિલ-વિચારોને પણ જાણી લે છે તે વિપુલમતિ મન:પર્યયજ્ઞાન છે.

★ ઋજુમતિ તથા વિપુલમતિ મન:પર્યયજ્ઞાનમાં અંતર :

વિશુદ્ધિ તથા પતનની અપેક્ષાએ બન્નેમાં અંતર છે. અર્થાત્ વિપુલમતિમાં પરિણામોની વિશુદ્ધિ ઋજુમતિ મન:પર્યયજ્ઞાનની અપેક્ષાએ વધારે હોય છે. વિપુલમતિજ્ઞાન કેવળજ્ઞાન પર્યન્ત રહે છે પરંતુ ઋજુમતિ કેવળજ્ઞાનના પહેલા છૂટી પણ શકે છે. બન્ને જ્ઞાન ૬-૭ ગુણસ્થાનવર્તી મુનિને જ હોય છે.

★ અવધિજ્ઞાન તથા મન:પર્યયજ્ઞાનમાં અંતર :

વિશુદ્ધતા, ક્ષેત્ર, સ્વામિત્વ તથા વિષયની અપેક્ષાએ અવધિજ્ઞાન તથા મન:પર્યય જ્ઞાનમાં અંતર પડે છે અર્થાત્ મન:પર્યયજ્ઞાનમાં વિશુદ્ધિ વધારે હોય છે. મન:પર્યયજ્ઞાની મુનિ જ હોય છે. તે અઢીઢીપથી બહાર હોતું નથી પરંતુ અવધિજ્ઞાની નરક, સ્વર્ગ, મધ્યલોક બધે જોવા મળે છે. અવધિજ્ઞાન પરમાવધિ તથા સર્વાવધિ દ્વારા ત્રણ લોકના સર્વ રૂપી પદાર્થોને જાણી શકે છે, પરંતુ મન:પર્યયજ્ઞાની સંજ્ઞી જીવોના મનમાં રહેલ પદાર્થને જ જાણી શકે છે. બંનેનો વિષય જો કે રૂપી પદાર્થ જ છે, પરંતુ સર્વાવધિજ્ઞાન જે પદાર્થને જેટલી સૂક્ષ્મતાથી જાણી શકે છે, મન:પર્યયજ્ઞાન તેનાથી અનંત ઘણી સૂક્ષ્મતાથી તે રૂપી પદાર્થને જાણી શકે છે. અર્થાત્ મન:પર્યયજ્ઞાન અવધિજ્ઞાનથી સર્વ પ્રકારે શ્રેષ્ઠ છે. (ક્રમશઃ)

સર્વદર્શિત્વશક્તિ (૯)

વલભજી હીરજી 'કેવલ'

જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માની અનંત શક્તિમાં એક સર્વદર્શિત્વ શક્તિ છે. સ્વભાવમાં કેવી શક્તિઓ છે તે ઓળખે તો આત્માનો અનુભવ થાય. ત્રીજી 'દર્શિ શક્તિ'માં દર્શન ગુણ વર્ણવ્યો. તેમાં જો કે 'સર્વદર્શિત્વ' ગર્ભિત છે. દર્શન અને સર્વદર્શિપણું એ બે કોઈ જુદી જુદી પર્યાયો નથી, પણ દર્શનગુણનું સર્વદર્શિરૂપ સામર્થ્ય પર્યાયમાં પરિપૂર્ણ ખીલી ગયું તે આ સર્વદર્શિત્વમાં બતાવ્યું છે. અંતરમાં સર્વને દેખવાના સ્વભાવપણે આત્મા પરિણમ્યો તે આત્માના દર્શનમયી સર્વદર્શિશક્તિ છે. સર્વદર્શિપણું આત્મદર્શનમય છે. દ્રવ્ય-ગુણમાં રહેલું દર્શન સામર્થ્ય જ્યારે પૂરું ખીલી જાય છે ત્યારે સમસ્ત વિશ્વને સામાન્યપણે દેખવારૂપે આત્મા પરિણમી જાય છે - આવી આત્માના દર્શનમયી સર્વદર્શિત્વ શક્તિ છે. સર્વદર્શિત્વ શક્તિના દેખવારૂપ જે પરિણામ થાય તે આત્મદર્શનમયી પરિણામ છે. સ્વાશ્રયી પરિણામ છે. તેમાં પરની લોકાલોકની કોઈ અપેક્ષા નથી.

ત્રિકાળી દ્રવ્ય -આત્માનો આશ્રય લેતાં સર્વ દર્શિત્વશક્તિનું પર્યાયમાં સ્વપરને દેખવારૂપ પરિણમન થાય છે. આ સર્વદર્શિત્વ શક્તિ છે તે પોતાના સહજ સ્વભાવરૂપ પારિણામિકભાવે છે. તેમાં કોઈ પરની નિમિત્તની અપેક્ષા નથી. શક્તિની પૂર્ણ પર્યાય તે ક્ષાયિકભાવ છે, તે તેની અધૂરી પર્યાય તે ક્ષાયોપક્ષમિક ભાવરૂપ છે.

આત્માની શક્તિઓ ત્રિકાળ શુદ્ધ જ છે, ને તેની પરિણતિ કમસર શુદ્ધ જ થાય છે. અનંત ગુણના વૈભવથી અભિન્ન અને વિકારોથી ભિન્ન એવો આત્મા છે. આત્મદર્શનની સ્વચ્છતામાં એવું સામર્થ્ય છે કે લોકાલોક તેમાં દેખાઈ જાય છે. આત્માનું દર્શનસામર્થ્ય એવું છે કે પોતે પોતામાં રહીને દેખે છે. વિકલ્પ વિના, પરની સામે દેખ્યા વિના

લોકાલોકને દેખી લ્યે એવી આત્માની તાકાત છે. આવું સર્વદર્શિત્વ તે સાધ્ય છે. સાધકદશામાં તેની પ્રતીત હોય છે.

આત્માના સ્વભાવમાંથી તો સર્વદર્શિતાના, સર્વજ્ઞતાના, આનંદના ને વીતરાગતાના નિર્મળ પ્રવાહ આવે છે એ પ્રવાહમાં ક્યાંય દુઃખ છે નહિ, આકુળતા છે નહિ, અજ્ઞાન છે નહિ. અનાદિ અજ્ઞાનથી જીવ જે દુઃખ ભોગવે છે તેનો અભાવ થાય ને સાદિ-અનંત અતીન્દ્રિય આનંદ પ્રગટે એવી આ વાત છે. સર્વદર્શિપણું પ્રગટે છે તે અંદર સાધ્ય પડ્યું છે તેમાંથી આવે છે. બહારથી નથી આવતું. દેખનારો પોતાને દેખે છે ને પોતાને દેખતા તે નિજસામર્થ્ય વડે સર્વદર્શી થાય છે. લોકાલોકને દેખવા છતાં તે પોતાના અસંખ્યપ્રદેશી સ્વક્ષેત્રની સીમાને છોડતો નથી. પોતાની અનંતશક્તિ સાથે જે ત્રિકાળી એકતા છે તે કદી તૂટે નહિ. (કમશઃ)

શું છે ભક્તિ ?

ભક્તહૃદયની વ્યથા છે ભક્તિ.
પ્રભુના ગુણોની કથા છે ભક્તિ.
શ્રદ્ધા અને સમર્પણનું સ્થાન છે ભક્તિ.
ભક્તોના હૃદયનું ગાન છે ભક્તિ.
શબ્દથી મૌનનું સંગીત છે ભક્તિ.
પરમ સાથે થનારી પ્રીત છે ભક્તિ.
રાગને રગદોળનાર છે ભક્તિ.
દ્વેષનો નાશ કરનાર છે ભક્તિ.
મોહને માત કરનાર છે ભક્તિ.
ક્રોધને કકળાવનાર છે ભક્તિ.
જીવમૈત્રીનો રણકાર છે ભક્તિ.
શુદ્ધિનો સત્કાર છે ભક્તિ.
સંયમનો ધબકાર છે ભક્તિ.
સિદ્ધિપદનો શણગાર છે ભક્તિ.

નિમિત્તની પ્રબળતા

*** ચંદ્રહાસ ત્રિવેદી ***

તે જન્મ્યો તો હતો સારા કુટુંબમાં પણ કોણ જાણે કેમ તેને વિદ્યા માટે પ્રીતિ જ ન હતી. કુટુંબનો કર્મકાંડનો ધંધો હતો પણ તેય શીખ્યો નહીં. ભણવા જાય નહીં. ધંધો શીખે નહીં. તે છોકરો પછી કરે શું ? ગામમાં ફર્યા કરે અને કુસંગે ચઢી ગયો. ક્યાંક ચોરી કરે તો કોઈ જગાએ મારા-મારી કરતો હોય. વયમાં આવતાં તો મોટા ગુનાઓ કરતો થઈ ગયો. તેની ગુનાઈત પ્રવૃત્તિઓની રાજદરબાર સુધી ખબરો પહોંચવા લાગી. તેની સામે ઘણી ફરિયાદો આવતાં રાજાએ તેને ગામ છોડી ચાલ્યા જવાની સજા કરી.

ગામમાં કોઈ રાખે નહીં, સગાં-સંબંધી તો શું, પણ સગા બાપ પણ તેને સંઘરવા તૈયાર નહીં. પછી જાય ક્યાં ? રખડતો રખડતો તે જંગલમાં આવેલા ચોરોના અડા ઉપર જઈ પહોંચ્યો. નાની વયથી જ તે ગુનાઓ કરતો આવ્યો છે અને મોટા ગુનાઓ કરવામાં પાવરધો થઈ ગયો છે તે જાણીને ચોરોના નાયકને તે ગમી ગયો. નાયકે તેને આવકાર્યો અને પોતાના પુત્ર તરીકે અપનાવી લીધો. ચોરોનો નાયક કોઈ ગામ ભાંગવા જાય ત્યારે બીજા ધાડપાડુઓ સાથે આને પણ લેતો જાય. ત્યાં તે કોઈ દયા-માયા વગર ગામના લોકોને મારતો-ઝૂડતો અને ક્યારેક રહેંસી પણ નાખતો. તેનાં આ પરાક્રમની અન્ય ચોરો પણ પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. થોડાંક વર્ષોમાં ચોરોનો નાયક મરી ગયો ત્યારે આ માણસને સર્વ રીતે યોગ્ય માનીને ચોરોએ પોતાના નાયક તરીકે સ્થાપ્યો. વળી, આ માણસનો પ્રહાર એટલો જબ્બર પડતો કે એક ઘા અને બે કટકા થયા વિના રહે નહીં. તેથી લોકો તેને દંડપ્રહારી તરીકે ઓળખવા લાગ્યા.

એક વખત ચોરોની આ ટુકડી કુશસ્થળ

નામના સમૃદ્ધ ગામ ઉપર ત્રાટકી. આખા ગામમાં નાસભાગ મચી ગઈ. એમાં કેટલાક ચોરો બ્રાહ્મણોની વસતિ તરફ વળ્યા અને એક ઘરમાં પેઠા. બ્રાહ્મણ નદીએ નહાવા ગયેલો પણ તે દિવસે તેને ત્યાં દૂધની ખીર બનાવેલી. મહિનાઓ પછી સારું ખાવાનું મળશે તેવી આશા રાખીને છોકરાંઓ બ્રાહ્મણના આવવાની રાહ જોતા હતા. ત્યાં તો ચોર આવી પહોંચ્યા. બીજું કંઈ તો આ દરિદ્ર બ્રાહ્મણના ઘરમાંથી મળ્યું નહીં, પણ ખીર મળી તે ચોરો ઝાપટવા લાગ્યા. આ જોઈને છોકરાંઓએ રડારોળ કરી મૂકી. એટલામાં તો બ્રાહ્મણ નદીએથી આવ્યો અને છોકરાંઓ માટેની ખીર ચોરોને ખાતા જોઈને તે વીફર્યો. બારણા પાછળની ભોગળ કાઢીને બ્રાહ્મણ ઝનૂનથી ચોરો ઉપર તૂટી પડ્યો. મરણિયો થયેલો બ્રાહ્મણ ચોરોને ભારે પડી ગયો એટલે ચોરો નાસવા લાગ્યા.

આ જાણીને ચોરોનો નાયક મદદે દોડી આવ્યો અને બ્રાહ્મણ ઉપર તલવાર ઝીંકીને તેને વાઢી નાખ્યો. આ જોઈને ઘરને આંગણે બેઠેલી ગાય વીફરી અને તે ખીલો તોડીને શીંગડાં ઉછાળતી દંડપ્રહારી ઉપર ધસી ગઈ. ચોરોના નાયકે તેના ઉપર પણ તલવાર ઝીંકી એટલે તે પળવારમાં કપાઈ ગઈ અને તરફડીને મૃત્યુ પામી. ઘરમાં હતપ્રભ બનીને ઊભી રહેલ બ્રાહ્મણી આ ઘોર હત્યા સહન ન કરી શકી. એટલે તે હાથમાં જે આવ્યું તે લઈને નાયક ઉપર ધસી ગઈ. બ્રાહ્મણીને આમ ધસી આવતી જોઈને દંડપ્રહારીએ બ્રાહ્મણીના પેટમાં પોતાની કટાર ખોસી દીધી, જેનાથી તે તો પડી, પણ તેની સાથે તેના ઉદરમાં રહેલો ગર્ભ પણ વીંધાઈ ગયો હતો, જે નીચે પડીને તરફડવા લાગ્યો.

આ હિંસાકાંડ પળમાં રચાઈ ગયો. હતપ્રભ

બનીને તે જોઈ રહેલાં બ્રાહ્મણનાં બાળકો કકળવા લાગ્યાં. તેમનાં આંસુઓથી ભીંજાયેલા ભયભીત ચહેરાઓ જોઈને ચોરોનો નાયક કંપી ઊઠ્યો. કોણ જાણે ક્યાંથી તેના દિલમાં દયાનું ઝરણું ફૂટી નીકળ્યું. તેણે તલવાર બાજુએ મૂકી દીધી. તેની અંદર ભારે હલચલ મચી ગઈ. બીજા ચોરો ક્યાં છે, તેઓ શું કરે છે તે જોવા પણ તે ઊભો ન રહ્યો. લૂંટાયેલા માલ સામે પણ નજર ન નાખી અને તે ગામની બહાર ચાલી ગયો. ત્યાં એક વૃક્ષ નીચે મૂઢ થઈને ઊભો રહ્યો. પોતાના પ્રહારથી ખુશ થવાને બદલે તે અંતરથી કકળી રહ્યો હતો. ‘આ મેં શું કરી નાખ્યું ? આવી ધોર હત્યાઓ મારે હાથે થઈ ગઈ ! હવે મારું શું થશે? બ્રહ્મહત્યા, ગૌહત્યા, સ્ત્રીહત્યા અને ભૃણહત્યાનું મહાપાપ મેં કર્યું. હવે તેમાંથી કેમ છૂટીશ ?’

તેના અંતરમાં પશ્ચાત્તાપનો ભાવ તીવ્ર બનતો ગયો. તેને થયું કે મેં જિંદગી એળે ગુમાવી દીધી. બ્રાહ્મણને ઘરે જન્મીને હું ક્યાંથી ક્યાં જઈ પહોંચ્યો? હવે મારું શું થશે ? હું શું કરું ? ક્યાં જાઉં ? - એમ ચિંતનની ધારાએ ચઢતો ગયો. યોગાનુયોગ એટલામાં ત્યાં એક મુનિ આવી પહોંચ્યા. દંઢપ્રહારીએ તેમના પગમાં પડતાં પૂછ્યું, “મારો ઉદ્ધાર થશે ખરો? હું મહાપાપી છું.” મુનિએ કહ્યું, “પ્રાયશ્ચિત્ત અને સંયમથી ભલભલાં પાપકર્મ ખપી જાય. જેવા તારા ભાવ તેવું પરિણામ.” અને ચોરોના નાયકે મનોમન સંયમ લઈ લીધો. મનથી સંસાર છોડી દીધો અને પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા માટે એ જ ગામની ભાગોળે જઈને ધ્યાનસ્થ મુદ્રામાં ઊભો રહ્યો. ન કંઈ આહાર લે કે ન પાણી લે. ભૂખ્યો અને તરસ્યો પશ્ચાત્તાપ કરતો તે ઊભો રહી ગયો. ગામલોકો તેને ઓળખી ગયા. તેને ગાળો આપી. તેનો તિરસ્કાર કર્યો, તેને અસહ્ય માર માર્યો પણ તેણે તે બધું શાંતિથી સહન કરી લીધું. તેને થયું કે મેં કરેલાં પાપની તુલનામાં તો આ કંઈ જ નથી. તે અંતરથી સૌને ખમાવતો રહ્યો.

કથાનક કહે છે કે આવી ઉગ્ર તપશ્ચર્યા, પશ્ચાત્તાપ અને સંયમને કારણે એક વખતના નરકના અધિકારી દંઢપ્રહારીનાં બધાં કર્મ ખપી ગયાં અને તે તે જ ભવમાં કેવળજ્ઞાન પામ્યા. જન્મ, જરા અને મૃત્યુના બંધનમાંથી સદા માટે મુક્ત થઈ ગયા.

આત્માના બદલાયેલા ઉપયોગની આ વાત છે. હિંસા-કૂરતા-ચોરી ઈત્યાદિ મલિન કષાયોની પરિણતીને કારણે દંઢપ્રહારીને બ્રાહ્મણ, ગાય અને સ્ત્રીની હત્યા કરતાં સંકોચ થતો નથી. પણ ભૂણને તરફડતાં જોઈને કષાયોની પરિણતી બદલાય છે. આત્માના ઉપયોગની દિશા બદલાય છે. પરિણામે અધવસાય બદલાય છે. કૂરતા-હિંસા ઈત્યાદિના ભાવો બદલાઈ જાય છે. તેને સ્થાને મૃદુતા અને કડુણાના ભાવો અંતરમાં જાગે છે. તેને લીધે લેશ્યા શુભ બની જાય છે. સાથીઓને છોડીને ગામ બહાર આવીને વૃક્ષ નીચે બેસીને પશ્ચાત્તાપ કરે છે. સદ્ભાગ્યે કોઈ મુનિ મળે છે. તેમના ઉપદેશથી સંયમ ગ્રહણ કરીને પ્રાયશ્ચિત્ત કરે છે. આત્માની પરિણતી શુભમાંથી શુદ્ધ થવા લાગે છે. કષાયોનું વિસર્જન થવા લાગે છે. કર્મનાં બંધન તૂટતાં જાય છે. આત્માના પરિણામો એટલાં વિશુદ્ધ થઈ જાય છે કે તેમને કેવળજ્ઞાન થાય છે.

અહીં ‘ઉપયોગ’ બદલાવામાં નિમિત્ત ઘણો ભાગ ભજવે છે. નિમિત્ત એટલું પ્રબળ છે કે જીવના અંતરના ઊંડાણમાં પડેલા સંસ્કારોને તે સંકોરે છે. જીવનો ઉપયોગ બદલાય છે, જે તેને એ જ ભવમાં મોક્ષની વાટે ચઢાવી દે છે. એનો અર્થ એ થયો કે સમયે જીવને યોગ્ય નિમિત્ત મળી જાય અને જીવનું ઉપાદાન સારું હોય તો ઉપયોગનો પંથ બદલાઈ જાય. માટે આત્માના ઉપયોગને જોયા કરવો અને તેને સુધારતા રહેવો એ બહુ મહત્ત્વની સાધના છે. સરળ છે, પણ ઉત્કૃષ્ટ ફળ આપનારી સાધના છે. માટે તો ઉપયોગને ધર્મ કહ્યો છે.

સાચું સુખ

ભાનુબેન ડી. શાહ

આ અવનિ પર અવતરતા મનુષ્યો, પશુપક્ષીઓ, કીટકગણ સૌ સુખને ઝંખે છે, સુખ-પ્રાપ્તિ જ ગમે છે, સુખને મેળવવા માટે રાતદિન કમરતોડ મહેનત કરે છે. સુખનો ખ્યાલ સાપેક્ષ છે. વ્યક્તિએ વ્યક્તિએ એ બદલાય છે. તેથી સુખની માત્ર એક જ ઠોસ વ્યાખ્યા બાંધી શકાતી નથી. કોઈને ભણતર પ્રમાણેની વધુ પગારની નોકરી મળતાં સુખ લાગે છે, કોઈનો વેપાર ઘણો નફો રળી આપતો હોય તો તે સુખી લેખાય છે, કોઈનું શરીર નીરોગી હોય તો તેને સુખનો અહેસાસ થાય છે, કોઈને પ્રેમાળ, પર્યાપ્ત પરિવાર મળે તો સુખની અનુભૂતિ સંપૂર્ણ લાગે છે. કાબેલ, હોશિયાર, શિક્ષકોથી સન્માનિત વિદ્યાર્થી પોતાની જાતને નસીબદાર ગણે છે. ધર્માનુસારી વ્યક્તિ ધાર્યું ધર્મકાર્ય થાય, અનુષ્ઠાનોની અનુકૂળતા મળે તો પોતાને સ્વર્ગના સુખો મળ્યા હોય એવી લાગણી ધરાવે છે. આથી સુખનો ખ્યાલ માનસિક પણ છે જ.

પાંચ ઈન્દ્રિયના વિષયોમાં જેને અનુકૂળતા મળે અને આ ઈન્દ્રિયોને કઠપૂતળીની જેમ નચાવતું મન સખણું રહે અને તેના દ્વારા વ્યક્તિને જરૂરિયાતની અને પસંદગીની તમામ વસ્તુઓનો ભોગવટો હાંસલ થાય તો તેને સુખ મળ્યું કહેવાય છે. પોતાની જાતને તે સુખી માને છે. સુખના ડુંગર પર ઊંચાઈએ ઊભેલી પોતાને કલ્પે છે. ઘણીવાર બધી વસ્તુ મળવા છતાં વ્યક્તિ આકુળતા, વ્યાકુળતા, વ્યગ્રતા અનુભવે છે અને સુખને બદલે દુઃખ મળ્યા જેવું લાગે છે. ફરી નવી વસ્તુઓ, વ્યક્તિઓ, સંબંધો, વાતાવરણ મળતાં પુનઃ સુખપ્રાપ્તિ મળે છે. આ રીતે રાતદિનના ચક્રની જેમ વ્યક્તિને સુખદુઃખનો અનુભવ થાય છે, તેના માટે

શ્રમ ઉઠાવતો રહે છે. આ પ્રક્રિયા નિરંતર ચાલ્યા કરે છે. સામાન્ય માણસ માટે સુખ પ્રાપ્ત કરવા કાજે દેહ, મન, ઈન્દ્રિયો મુખ્ય છે, પણ તે કાયમ એકસમાન રહેતા નથી. ઈન્દ્રિયો ઉંમર થતાં જ નબળી, અશક્ત, શિથિલ થઈ જાય છે. તેથી જોવાનું, સાંભળવાનું, ચાખવાનું, બોલવાનું અર્થાત્ આંખ, કાન, જીભ મારફત મળતાં સુખોમાં ન્યૂનતા આવતી જાય છે. શરીરમાં કોઈને કોઈ રોગ પ્રવેશે છે, તો પણ ઈન્દ્રિયના સુખો ભોગવી શકાતા નથી. મન તો વાયુથી પણ વધુ ચંચળ છે. તે તો ક્યારેય સ્થિર રહેતું નથી. તેથી સુખના ખ્યાલોમાં પણ પરિવર્તન આવે છે. દેહ, મન, ઈન્દ્રિયોથી મળતાં સુખો ક્ષણિક, ક્ષણજીવી, અનિત્ય, વિઘ્નયુક્ત અને પરાધીન છે. વળી, જે વસ્તુઓ, વ્યક્તિઓ, સંબંધો વગેરેમાંથી મળતું સુખ કર્મધીન છે. સંબંધોમાં રાગદ્વેષ થતાં તેનો પણ વિયોગ થાય છે. ગત જન્મોમાં કરેલાં કર્મોનું ફળ પણ સારું-નરસું હોય છે. તેથી આ બધામાં ફેરફાર થતાં જીવ આકુળ, વ્યાકુળ, વ્યગ્ર થઈ જાય છે. મનમાં નવા નવા ભોગની ઈચ્છા થયા કરે છે. તે ન મળતાં જીવ બેચેન, અશાંત, અજંપ થઈ જાય છે. એટલે આ બધું સુખ પરિવર્તનશીલ હોવાથી આત્માસી છે. તેને સાચું સુખ કદાપિ કહી શકાય નહીં.

મનમાં ઊઠતી ઈચ્છાઓ સાગરના તરંગોની જેમ અનંત છે. જીવો જીભને સંતોષવામાં રાચ્યા કરે છે. સારું, સ્વાદિષ્ટ, મનને બહેકાવનારું, કામવાસના ઉત્પન્ન કરાવે તેવું ખાવામાં અને સાચું ખોટું બોલ્યા કરવામાં જીભનો ઉપયોગ થાય છે. નાની નખલી જે રીતે વીણાના તારને ધ્રુજાવ્યા કરે તેમ ભય અને લોભથી જીભ જીવને ભવોભવ

ધ્રુજાવ્યા કરે છે. ઈચ્છા રૂપી અગ્નિ ઈન્દ્રિયોના વિષયરૂપી દારૂગોળા સાથે મળતા જીવના સહજ સુખનો નાશ થઈ જાય છે.

આમ, સુખ-દુઃખનું વિષયક, માયાજાળ જીવને ફસાવેલા રાખે છે. તેથી જ એક ભજનમાં કહે છે કે -

“સુખ દુઃખ મનમાં ન આણીએ, ઘટ સાથે રે ઘડિયા, ટાળ્યા તે કોઈના નવ ટળે, રઘુનાથના જડિયા. સુખદુઃખ.”

સુખદુઃખના વિચારોમાં મનને ગુમસૂમ અને ચિંતિત ન રાખો, કારણકે જગતમાં જન્મેલા દરેકને વારાફરતી, રાતદિવસની જેમ સુખ-દુઃખ આવ્યા જ કરે છે. તે આપણા દેહ-મન સાથે સતત સંકળાયેલા છે. નિયતિના ક્રમ મુજબ રઘુનાથજીએ આપણા જીવન સાથે આ બંનેને જોડી દીધા છે. તે કદી ટળવાના નથી. જન્મ્યા પછી કુદરતની ઈચ્છા મુજબ આ ક્રમમાં સૌ જીવ્યા કરે છે. મનુષ્યની ઈચ્છા મુજબ કાંઈ થતું નથી.

“સુખદુઃખ રૂપી કર્મના બે કિનારા કને, નાવ પેઠે ભમે નિત્યે, દેહ, ચિત્ત, મન અને રાગ દ્વેષાદિ કલ્લોલથી ડોલતું, પવન, વંટોળ, તોફાન તૃષ્ણા તણું છે.”

રાગદ્વેષ, મારું તારું, વિષયેચ્છા, કષાય-ભ્રમણ-આનાથી જ દુઃખ ઊપજે છે. સુખ રજા લ્યે છે. કર્મફળ સ્વરૂપે જીવને સુખદુઃખ મળ્યા કરે છે. એટલે ભવસાગરમાં સુખદુઃખ રૂપી કર્મના બે કિનારા છે. આપણું મન હાલકડોલક થાય, સ્થિર, અચંચળ ન રહે અને આશા-ઈચ્છામાં ભમ્યા કરે, ત્યારે સમજવું કે આ વંટોળ, પવનથી થતું તોફાન તૃષ્ણાઓનું છે, ઈચ્છાઓની અધિકતાનું છે.

“જળો જેવી ઈન્દ્રિયો, વિકાર રૂપ રુધિર, મરણ સુધી પી પી કરે, વસતી તૃષ્ણા નીર.”
ઈન્દ્રિયો અને મનના બહેકાવથી સુખ મળે

છે એવી ભ્રામક, ભ્રમિત કરતી માન્યતાઓ છે, પણ ઈન્દ્રિયો તો જળો જેવી છે, એક વાર જો તે આપણા શરીરને ચોંટી તો લોહી પીધા વગર ઉખરે નહીં. આપણું રક્ત પણ વિકારી છે, બગડેલું છે. તેથી ઈન્દ્રિયો તે રક્તમાં જ મસ્ત રહીને લોહી પીધાં જ કરે છે. તૃષ્ણા એવી છે કે જેને કદી સંતોષ મળતો નથી. તેથી આ ઈન્દ્રિયો તૃષ્ણા-જળમાં વસીને સુખને બદલે દુઃખની સામગ્રી જ આપે છે, પણ અબુધ અને અજ્ઞાની લોકો સમજતા નથી.

“સ્ત્રી-ચિંતન ફળ નરક છે, ચિત્ત ન ચેતે તોય, અધમ કૃત્ય કરતાં નહીં, પાછું વાળી જોય.”
“ક્યા ઈચ્છત ? ખોવત સબે, હૈ ઈચ્છા દુઃખ-મૂલ, જબ ઈચ્છાકા નાશ તબ, મિટે અનાદિ ભૂલ.”

ભગવાન બુદ્ધ, મહાત્મા ગાંધીજી ઈચ્છાઓને ઘટાડવાની સલાહ આપે છે, કારણકે જે વસ્તુઓમાં મન ભમે છે તે ભોગવાઈ ગયા પછી તેમાંથી રસ ઊડી જાય છે. બધું ખોઈ નાખ્યું હોય તેવું લાગે છે. આનાથી આપણા અંતરની શાંતિ હણાઈ જાય છે. દુઃખનું મૂળ જ ઈચ્છાઓનું બાહુલ્ય છે. બધી ઈચ્છા કોઈની પૂરી થતી નથી. આપણા કિસ્મતમાં જે કાંઈ લખ્યું છે, તેટલું જ તે મળે છે. તેથી ઈચ્છાઓને, અતૃપ્તિઓને તારા મનમાંથી કાઢી નાખ, તેની અધિકતાનો નાશ કરીને અલ્પ વસ્તુઓ, જરૂરતોથી જીવવું એ જ બહેતર છે. ઈચ્છાઓનો નાશ થશે ત્યારેજ અનાદિકાળથી થતી ભૂલોનો અંત આવશે.

એક સંતપુરુષ વિદેશનો મોલ જોવા ગયા. અઢળક વસ્તુઓ જોઈ, ખૂબ ફર્યા, વખાણ કર્યા પણ કાંઈ જ ખરીદ્યું નહીં. જોઈને પાછા ફરતાં તેમની આંખમાંથી આંસુ આવી ગયાં. કોઈકે પૂછ્યું “કેમ આંસુ આવ્યાં?” તેમણે કહ્યું, “આટલી બધી વસ્તુઓ વગર મારું જીવન સુખચેનથી જીવાય છે, તેનો મને એકદમ આનંદ થયો. આ તો હર્ષાશ્રુ છે.”

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી પણ કહે છે કે,

“સુખ પ્રાપ્ત કરતાં સુખ ટળે છે, લેશ એ લક્ષે લહો, ક્ષણ ક્ષણ ભયંકર ભાવમરણે કાં અહો રાગી રહો ?”

સુખને પ્રાપ્ત કરવા માટે તનતોડ મહેનત કરવી પડે છે. દા.ત. વેપારી ધનથી સુખ ખરીદવા માટે ધનને મેળવવા રાતદિન એક કરે છે, ખૂબ પરસેવો વહાવીને દોડધામ કરે છે. ખાવાનું, સૂવાનું ભૂલી જાય છે. નીતિ કે અનીતિથી જે રીતે પૈસા મળે તે જ વિચાર્યા કરે છે. પૈસા તો મળે છે પણ શરીરની હાલત પરવા ન કરી હોવાથી બગડે છે અને ફળસ્વરૂપે દુઃખ, વેદના, કષ્ટને નોતરે છે. દેહના સુખ માટે અજર, અમર, અજન્મ આત્માને ભૂલીને ભાવમરણમાં રાગ્યા રહીએ છીએ, તેથી બાવાના બેય બગડે છે. દેહસુખને ભોગવતો નથી અને આત્માનું વિસ્મરણ થઈ જાય છે. વળી લક્ષ્મી, અધિકાર, કુટુંબ પરિવાર જેમ વધે તેમ સુખ ઘટતું જાય છે અને દુઃખ, ચિંતા, જવાબદારી વધે છે. સુખ તો હાથતાળી દઈને છટકી જાય છે.

“શું કરવાથી પોતે સુખી ? શું કરવાથી પોતે દુઃખી ? પોતે શું ? ક્યાંથી છો આપ ? એનો માગો શીઘ્ર જવાબ.”

શ્રીમદ્જીએ સમ્યક્ વિચારણા પર ભાર મૂક્યો છે. તમારી જાતને તમે પૂછો કે સુખી થવા માટે મારે શું કરવું ? સુખ-સંપત્તિ મેળવવા જતાં મને દુઃખ મળ્યું ? સુખ-દુઃખના કારણો શોધીને પછી તે મુજબ વર્તન કરવાનું છે. વિચારવાનું છે કે તમે કોણ છો ? દેહ કે આત્મા ? મને માનવજન્મ શા માટે મળ્યો ? જે જન્મનું મૂલ્ય અતિ ઊંચું છે. આ જન્મ દરમ્યાન મારે શું કરવું જોઈએ, જેથી સાંસારિક પીડામાંથી હું છૂટી શકું. આપણા આત્મા પાસેથી આપણે જ જવાબ માગવાનો છે, પછી તે રીતે વર્તવાનું છે.

આપણને સુખ કેમ મળે, દુઃખ કેમ ટળે તેના કારણો શોધવાના છે, જેથી તેને અપનાવી શકાય અથવા તો તેનાથી નિવૃત્ત થવાય. પંચેન્દ્રિય અને મન જે વસ્તુ સુખદાયી ગણે છે તે મળે તો સુખ,

નહીંતર દુઃખ. કુસંગ દુઃખને આમંત્રણ આપે છે. ભૂરી લતે ચડાવે છે. ધર્મ જ સુખ, શાંતિ, રાહત દેનાર છે. જીવવાનું બળ આપનાર છે. કર્મની સારી માઠી અસરો સમજાવનાર છે. પણ ધર્મનું અનાયરણ કરે, સાધુસંતોનાં દર્શન, વ્યાખ્યાન, ઉપદેશ, શિબિરો વગેરેને અવગણે તો તો દુઃખ પોતાની જાતે વહોરી લે છે. આપણા દેશમાં વ્યક્તિપૂજનું મહત્ત્વ ઘણું છે. તેથી મનુષ્ય પાખંડીઓ, રાજકારણીઓ વગેરેની જાળમાં આવી જતાં તેની અસર નીચે દુઃખી રહે છે. આવા લોકો પૈસા-મત ખરીદવા કેટલાય લોકોને ભોળવે છે અને પોતાનું ધાર્યું કામ પાર પાડે છે. આવું ન થાય તો માણસ સુખી રહે છે. રેસ્ટોરાં, હોટેલ, રેંકડીઓનું ખાય ને તંદુરસ્તી બગાડે છે, પૈસા વેડફે છે. દુઃખી થાય છે. આવું છોડી દે તો વાંધો નહીં. દેહમાં આવતા હઠીલા રોગો માણસને જીવવાનું હરામ કરી નાખે છે. તેથી તંદુરસ્તી સાચવીને સુખેથી રહેવું જોઈએ. સ્વજનનું મૃત્યુ, મિત્રોનું અલગ પડી જવું વગેરેથી મળતી એકલતા દુઃખી કરે છે. આવા સમયે ધર્મશાસ્ત્રનું વાંચન શાંતિ આપે છે. ઘણી વખત ન ગમતું ગળે વળગાડવાની ફરજને કારણે અનિષ્ટ સંયોગથી જીવને મૂંઝવણ થાય છે, ત્યારે સમાધાન કરવાથી સુખી થવાય છે. કષાયભાવો મનમાં સાપોલિયાંની જેમ સળવળતા હોય ત્યારે જીવની બેચેની વધે છે. તેથી કષાયના વિરોધી ભાવોની કેળવીને મનને શાંત કરવાનું છે.

“મન માન્યું, મન રજળ્યું વિષયના રાગમાં, રુચિ, પ્રીતિ, પ્રતીતિ કરી વિપરીત જો, ગુરુરાજ છો હવે અમારી સહાયમાં, તો સહજ થાય સુરુચિ, સુખ, પ્રતીત જો.”

ઈન્દ્રિયના વિષયોનો રાગ એટલો મજબૂત છે તેથી મન માન્યું મળે તો જીવ તેમાં જ રજળ્યા કરે છે. વિષયોમાં ગમો, ખાતરી, પ્રેમ તેથી જ મનુષ્ય વિપરીત ભાવો કર્યા કરે છે. વિષયરાગ તેને રખડાવે છે, ભમાવે છે અને ઠજ લાખ યોનિના ચક્કરમાં

વિષયરાગથી વિમુખ થઈ જાય તો તેના સુખ ભોગવવા માટેના સંકલ્પ, વિકલ્પ, વિચારો, તર્કવિતર્કથી આપણું મન ડહોળાશે નહીં. મન, વચન, કાયાથી ઈન્દ્રિયસુખમાં આપણે મસ્ત રહીએ છીએ, પણ સાચું જ્ઞાન મળતાં તેનાથી આપણો અંતરાત્મા મુક્ત થઈ જશે, નિવૃત્તિ મેળવશે અને શુક્લધ્યાન, ધર્મધ્યાનમાં લીન રહીને, એકાત્મકતા સાધીને પરમાત્મા બની જશે. શાશ્વત સુખનો ભોક્તા થશે, ત્યાર પછી અંતરમાં માત્ર સુખ, સુખ ને સુખનો અનુભવ થશે.

“જન્મ મરણના બંધને, છેદી દે નિર્વાણ, જ્યાંથી નથી ફરી આવવું, તે ગતિ હે જીવ ! પામ.”

દેહાતીત દશા પામવા માટે જન્મ મરણની અનાદિકાળથી ચાલતી પરંપરાને જડમૂળથી ઉખેડી નાખવાની છે. તો જ આ પૃથ્વી પર વારંવાર આવા ગમન થશે નહીં, અને તેની પીડામાંથી પણ મુક્ત થશું. તેથી પરમાત્માની જેમ આત્માને સાધીને નિર્વાણને પામ, અને હવે ફરી જન્મ લેતો જ નહીં. તેના પચ્ચક્ષ્ણ કર અને સિદ્ધશિલા ઉપર નિત્ય બિરાજમાન એવી પંચમગતિને પ્રાપ્ત કરી લે.

“જરા ન પીડે જ્યાં સુધી, વ્યાધિ વધી ન જાય, મંદ પડે ના ઈન્દ્રિયો, ત્યાં સુધી કર્મ સધાય, ક્રોધ હણે પ્રીતિ, વિનયને માન હણે એ જાણ, માયા મિત્રોને હણે, લોભે સર્વની હાણ.”

ધર્મ ઘડપણનો વિષય નથી. ઘડપણ આવતાં તો આંખ પ્રભુની કે ગુરુજીની મૂર્તિ સ્પષ્ટપણે જોડાઈ નહીં શકે, કાન પ્રભુ સ્તવનો સાંભળી નહીં શકે, પણ મંદિર સુધી પહોંચશે નહીં, હાથમાં ધર્મગ્રંથનું વજન ઉપાડવાની શક્તિ નહીં હોય અને હારેલા રાજાના ગઢમાં દુશ્મનદળ ચડી આવે એમ દેહમાં રોગનો પ્રવેશ થઈ જશે. તેથી બધુ સાબૂત છે, સાજુંસમું છે ત્યાં સુધી જ ધર્મ થઈ શકશે, માટે યુવાવસ્થામાં જ ધર્મ કરવાની તક ઝડપી લેવાની છે

અને ચારે કપાયો જે આત્માના ગુણોનો ઘાત કરે છે તેને પ્રીતિ, વિનય, સરળતા અને સંતોષમાં રૂપાંતર કરી લેવાનું છે; જેથી આત્મગુણોમાં વૃદ્ધિ થાય, કર્મ કપાય, સુખ મળે.

“આત્મભ્રાંતિ સમ રોગ નહીં, સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુજાણ; ગુરુ આજ્ઞા સમ પથ્ય નહીં, ઔષધ વિચાર ધ્યાન.”

દેહ અને આત્મા અલગ છે. પણ તે બંને એક ક્ષેત્રાવગાહે હોવાથી આપણે બંનેને એક ગણીએ છીએ, તે મુશ્કેલીથી ટળે એવો અને પુરુષાર્થથી મટે એવો રોગ છે. રોગમુક્ત, નિરામય થવા માટે સદ્ગુરુ જેવા શ્રેષ્ઠ આત્મજ્ઞાની ચિકિત્સકની જરૂર છે. તેઓની આજ્ઞા મુજબ ચાલવાનું છે. તેમની આજ્ઞાનું પાલન એ જ ધર્મ છે, એ જ તપ છે. પથ્ય, આરોગ્યને હિતકારી ખાધા વગર રોગ નિર્મૂળ થાય નહીં. તેથી આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે સુવિચારણા, સમ્યક્ વિચારો અને આત્મધ્યાન, ધર્મધ્યાન રોગને મટાડવાનું અમોઘ ઔષધ છે, ઉપચાર છે, નુસખો છે.

“સુખ દીધે સુખ હોત હૈ, દુઃખ દીધા દુઃખ હોય, આપ હણે નહીં અવર કુ, તો અપને હણે ન કોય.”

આ બધાનો સાર એટલો જ છે કે જીવનમાં કાયમ સુખ નથી, કાયમ દુઃખ નથી. બધા દહાડા ચાલ્યા જાય છે. તેથી દુન્યવી, દૈહિક, સુખદુઃખનો વિચાર ન કરો. તેની અસરમાં પણ ન રહો. માત્ર શ્રી સત્દેવ-ગુરુ-ધર્મના શરણમાં રહો અને સત્ બોધને, સમજને સ્વીકારો, વિચારો, આચરો. પ્રભુમય, ગુરુમય બનીને ભક્તિ કરો. સંસારની, ઈન્દ્રિયો, દેહ, મનની મલિનતાને બહાર કાઢો અને સ્વચ્છ આત્મભાવે, જળકમળવત્ સંબંધો વચ્ચે રહીને નિત્ય, અવિનાશી, સનાતન સુખ મેળવો અને ભવસાગરને પાર કરી જાઓ. એ જ સાચું સુખ છે, મુક્તિ છે, સ્વાધીનતા છે. પરથી છૂટકારો છે, સ્વમાં સદૈવ વાસ છે. આત્મજ્ઞાન, આત્મલક્ષ, આત્મપ્રતીતિ, આત્મદર્શન, આત્મસુખ સૌ પામે.

સમાજ-સંસ્થા દર્શન

સંસ્થાના વાર્ષિક કાર્યક્રમોની રૂપરેખા

તારીખ	તિથિ	વાર	વિગત
૨-૧-૧૬	માગસર વદ આઠમ	શનિવાર	શ્રી કુંદકુંદસ્વામીનો આચાર્ય આરોહણ દિન
૧૨-૨-૧૬	મહા સુદ પાંચમ(વસંતપંચમી)	શુક્રવાર	શ્રી કુંદકુંદસ્વામીનો જન્મમંગળદિન
૧૩-૨-૧૬ થી ૧૫-૨-૧૬	મહા સુદ છઠ્ઠી મહા સુદ આઠમ	શનિવારથી સોમવાર	આધ્યાત્મિક શિબિર
૨૦-૪-૧૬	ચૈત્ર સુદ તેરસ	બુધવાર	પ્રભુ મહાવીર જન્મકલ્યાણકદિન
૨૭-૪-૧૬	ચૈત્ર વદ પાંચમ	બુધવાર	પરમકૃપાળુદેવનો દેહોત્સર્ગ દિન
૧૬-૫-૧૬	વૈશાખ સુદ દશમ	સોમવાર	સંસ્થા સ્થાપના દિન (પ્રભુ મહાવીર કેવળજ્ઞાન કલ્યાણક દિન)
૬-૭-૧૬	અષાઢ સુદ બીજ	બુધવાર	શ્રી જિનમંદિરમાં નૂતન ધ્વજારોહણ
૧૮-૭-૧૬ થી ૨૦-૭-૧૬	અષાઢ સુદ ચૌદસથી અષાઢ વદ એકમ	સોમવારથી બુધવાર	ગુરુપૂર્ણિમા શિબિર
૩૦-૮-૧૬ થી ૬-૯-૧૬	શ્રાવણ વદ તેરસથી ભાદરવા સુદ પાંચમ	મંગળવારથી મંગળવાર	શ્રી પર્યુષણ મહાપર્વ
૬-૯-૧૬ થી ૧૫-૯-૧૬	ભાદરવા સુદ પાંચમથી ભાદરવા સુદ ચૌદસ	મંગળવારથી ગુરુવાર	શ્રી દશલક્ષણ પર્વ
૧૭-૧૦-૧૬	આસો વદ એકમ	સોમવાર	શ્રી આત્મસિદ્ધિ રચના દિન તથા પૂ. લઘુરાજસ્વામીની જન્મતિથિ
૨૮-૧૦-૧૬ થી ૩૧-૧૦-૧૬	આસો વદ તેરસથી કાર્તિક સુદ એકમ	શુક્રવારથી સોમવાર	દીપાવલી આરાધના શિબિર
૫-૧૧-૧૬	કાર્તિક સુદ પાંચમ	શનિવાર	શ્રી જ્ઞાનપંચમી
૧૪-૧૧-૧૬	કાર્તિક સુદ પૂનમ	સોમવાર	પરમકૃપાળુદેવની જન્મજયંતિ
૧-૧૨-૧૬ થી ૩-૧૨-૧૬		ગુરુવારથી શનિવાર	આધ્યાત્મિક શિબિર
૨૪-૧૨-૧૬ થી ૨૬-૧૨-૧૬		શનિવારથી સોમવાર	યુવાશિબિર

ભીમાણીએ વચનામૃત પત્રાંક - પદ્મના આધારે મનનીય સ્વાધ્યાય આપ્યો હતો. આ પ્રસંગે સ્વ. ઈન્દિરાબેન ભીમાણીના પરિવારજનો તરફથી સ્વામિવાત્સલ્ય રાખવામાં આવ્યું હતું અને દરેક માટે બોલપેનની પ્રભાવના કરવામાં આવી હતી.

સંસ્થા સંચાલિત નિ:શુલ્ક છાશકેન્દ્રો અંગે વિજ્ઞાપ્તિ

આધ્યાત્મિક પ્રવૃત્તિઓની સાથે સંસ્થા દ્વારા સમાજ-કલ્યાણની પ્રવૃત્તિઓ પણ થતી રહે છે. ગરમીના દિવસોમાં સંસ્થાની આસપાસના ગામોમાં જરૂરતમંદ પરિવારોને નિ:શુલ્ક છાશવિતરણ છેલ્લા ઘણા વર્ષોથી સંસ્થા દ્વારા કરવામાં આવે છે. લગભગ ૫૦૦ જેટલા જરૂરતમંદ પરિવારો લાભ લે છે. આ માટે સંસ્થાને દૈનિક લગભગ ૪૦૦૦ રૂપિયા જેટલો ખર્ચ આવે છે. છાશકેન્દ્રોના નિભાવ માટે આપ સર્વેના આર્થિક સહયોગની આવશ્યકતા છે. રસ ધરાવતા દાનવીર મહાનુભાવોએ સંસ્થાના કાર્યાલયનો સંપર્ક સાધવા વિનંતી છે. આ અગાઉ છાશકેન્દ્રોના નિભાવ માટે આર્થિક યોગદાન આપનાર દાનવીર મહાનુભાવોને સંસ્થા સાત્માર ધન્યવાદ પાઠવે છે.

‘આદર્શ અમદાવાદ’ની નિ:શુલ્ક પ્રવૃત્તિઓ

- (૧) વિનામૂલ્યે પથરીની દવા : આ દવા આયુર્વેદિક તેમજ નિર્દોષ છે. ત્રણ પડીકીનું સેવન કરનારને પથરીની તકલીફ દૂર થાય છે. શહેરમાં વિવિધ કેન્દ્રોમાં આ સેવા વિનામૂલ્યે ઉપલબ્ધ છે.
- (૨) આ ઉપરાંત ૩૩ જેટલા વિનામૂલ્યે યોગ સેન્ટર્સ શહેરના અલગ અલગ વિસ્તારોમાં ચાલે છે.
- (૩) વિનામૂલ્યે કમ્પ્યુટર સેન્ટર (કુલ ૮) અમદાવાદના વિવિધ વિસ્તારોમાં ચાલે છે, જેમાં વડીલો તથા ગૃહિણીઓને બેઝીક કમ્પ્યુટર તાલીમ આપવામાં આવે છે.

સંપર્કસૂત્ર : આદર્શ અમદાવાદ, નેહલ, બીજે માળે, સ્થા. જૈન ઉપાશ્રયની બાજુમાં, કોમર્સ કોલેજ છ રસ્તા પાસે, ડ્રાઈવ-ઈન-રોડ, નવરંગપુરા, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૮. ફોન : ૨૬૫૬૫૪૧૬, ૬૫૨૧૫૨૫૪

આત્મસાધના શિબિર

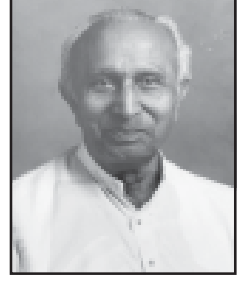
સિદ્ધશ્રેત્ર શ્રી સમ્મેદશિખરજી નજીક પૂજ્ય ક્ષુલ્લક ૧૦૫ શ્રી ગણેશપ્રસાદજી વર્ણી તથા પૂજ્ય જિનેન્દ્રજી વર્ણીની સાધનાભૂમિ શ્રી શાંતિનિકેતન ઉદાસીન આશ્રમ, ઈસરી બાજાર, જિ. ગિરિડીહ (ઝારખંડ) - ૮૨૫૧૦૭ મુકામે બા.બ્ર. પંકજ ભૈયા, ચક્રેશ ભૈયાના સાન્નિધ્યમાં તા. ૧૬-૩-૧૬ થી ૨૩-૩-૧૬ દરમિયાન આત્મસાધના શિબિરનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. ભાગ લેવા ઈચ્છતા ભાઈ-બહેનોએ તા. ૭-૩-૨૦૧૬ સુધીમાં જાણ કરવા વિનંતી. (સંપર્કસૂત્ર : શ્રી સંપતલાલ છાબડા - મો. ૦-૯૮૩૦૬૪૭૮૫૪, ૦-૯૮૭૪૫૬૨૬૯૫)

અનુમોદના

આપણી સંસ્થાના ભૂતપૂર્વ ટ્રસ્ટી સ્વ.શ્રી રમણિકભાઈ યુ. શેઠના સુપુત્ર શ્રી મુકેશભાઈ આર. શેઠના પૌત્ર ચિ. માનવ મિતુલભાઈ શેઠે (ઉંમર ૧૪ વર્ષ) શાશ્વતા શ્રી શત્રુંજય તીર્થની ૯૯ યાત્રા નિર્વિઘ્ને પ્રસન્નતાપૂર્વક સંપન્ન કરેલ છે. ‘દિવ્યધ્વનિ’ પરિવાર ચિ. માનવે કરેલ આરાધનાની અનુમોદના કરે છે.

(૩) ન્યૂજર્સી : આપણા આશ્રમના ઉત્તમ મુમુક્ષુ, ભક્તહૃદય અને સેવાભાવી વીણાબેન ખંધારના પૂજ્ય પિતાશ્રી જયંતિલાલ ખીમચંદ સંઘવી (ઉં.વ.૮૭)નો ન્યૂજર્સી (USA)માં ૧૨-૧-૨૦૧૬ના રોજ શાંતિપૂર્વક નવકાર અને પ્રભુ-ગુરુ સ્મરણપૂર્વક દેહવિલય થયેલ છે. બાપુજીની તબિયત બગડતા, વીણાબેન અને મહેન્દ્રભાઈ કોબાથી ૧ મહિનો બાપુજી પાસે ગયા હતા.

મૂળ જોરાવરનગરના અને પ્રજ્ઞાયક્ષુ પંડિત સુખલાલજીના પિતરાઈ ભાઈ, વીણાબેનના બાપુજી જયંતીભાઈ ૧૯૩૭માં હરિપુરા કોંગ્રેસમાં સ્વયંસેવક હતા તથા ગાંધીજી, સરદાર, નહેરુ, સુભાષચંદ્ર બોઝ વગેરેની સેવા-સમાગમમાં હતા.

તેઓ મુંબઈમાં સ્થાયી થયેલ અને કાંદાવાડી, બોરીવલી (E) વગેરે સંઘમાં સક્રિય હતા. વીણાબેન સિવાયના ત્રણેય ભાઈ-બહેનો NJ માં સેટલ થયા હોવાથી બાપુજી પણ ત્યાં જ હતા.

બાપુજી કોબા ઘણીવાર આવી ગયા હતા અને મહિનો-મહિનો રહેલ. તેમને કોબા આશ્રમ અને પૂજ્ય સાહેબજી પ્રત્યે ઘણો ભાવ હતો. ફોન કે રૂબરૂ તેઓ અચૂક પૂ. શ્રી આત્માનંદજી તથા પૂ. બહેનશ્રીના ખબર પૂછીને વંદન કહેતા. તેઓ 'દિવ્યધ્વનિ' નિયમિત વાંચતા.

તેઓ ધાર્મિક પ્રકૃતિના હતા. રોજ સામાયિક, માળા, ભક્તામર, ધાર્મિક વાંચન કરતા. પર્યુષણમાં ઉપવાસ, પ્રતિક્રમણ આદિ કરતા. છેલ્લે હોસ્પિટલમાં પણ પ્રભુ-ગુરુના ચિત્રપટ સાથે નવકાર સ્મરણ કરતા. તેમણે જીવનમાં ક્યારેય પણ કોઈ જાતની ફરિયાદ કરેલ નથી. બધું જ શાંતભાવે સ્વીકાર કરતા. સાહેબજીનું સૂત્ર “ચાલશે-ફાવશે” જીવનમાં બરાબર અપનાવેલ. સ્વભાવે માયાળુ અને મિલનસાર હતા. સ્વાશ્રયી હોવાથી છેક સુધી પોતાનું બધું કામ પોતે જ કરતા.

તેમની પાછળ ૪ સંતાનો, ૮ પૌત્ર-પૌત્રી અને ૭ પ્રપૌત્ર-પ્રપૌત્રીના બહોળો પરિવાર મુક્તા ગયા છે. તેમના નિધન નિમિત્તે કોબા આશ્રમમાં (કુટિર નં. ૧૧) ભક્તિ રાખેલ તથા તેમના પરિવાર તરફથી રૂ. ૨૧,૦૦૦ આપણી સંસ્થાને અર્પણ કરેલ છે. પ્રભુ તેમના આત્માને શાંતિ-સદ્ગતિ-શાશ્વત સુખ (મોક્ષ) આપે તેવી કોબા પરિવારની પ્રાર્થના છે.

(૪) કોબા : આપણી સંસ્થામાં રહીને નિષ્ઠાપૂર્વક સેવાઓ આપનાર આદ.શ્રી સૂર્યકાંતભાઈ (સુરેશભાઈ) ચીમનલાલ શાહ (આમોદવાળા) નું તા. ૨૦-૧-૨૦૧૬ના રોજ કોબા મુકામે ૭૧ વર્ષની વયે દેહાવસાન થયું છે. તેઓ સન્નિષ્ઠ સેવાભાવી વ્યક્તિ હતા. તેઓ છેલ્લા ૧૮ વર્ષથી નિઃસ્વાર્થભાવે સંસ્થામાં સેવાઓ આપતા હતા. તેઓના વ્યક્તિત્વની વિશેષતા એ હતી કે તેઓને જે સેવાનું કાર્ય સોંપવામાં આવે તે વ્યવસ્થિત, નિષ્ઠા તેમજ કાળજીપૂર્વક પૂર્ણ કરતા. સંસ્થામાં તેઓ અજાતશત્રુ હતા. આદ.શ્રી કિશોરભાઈ / ઉષાબેન શેઠના તો તેઓ પરિવારના સભ્ય સમાન હતા. તેઓ પર્યુષણ પર્વ દરમિયાન અઢાઈ તપની આરાધના કરતા હતા.

સ્વર્ગસ્થિના આત્માને પ્રભુ શાશ્વત શાંતિ અર્પે તેવી સમસ્ત કોબા પરિવારની પ્રભુને હૃદયપૂર્વકની પ્રાર્થના છે.

વીણેલા રત્નો

સંકલન : પૂર્ણિમાબેન શાહ

- જેનું જીવન પ્રબુદ્ધ, સાદું, સરળ, જ્ઞાન-વૈરાગ્યમય, સેવા-ભક્તિવાળું હોય તેને સમાધિમરણ હોય.
- શાશ્વત શાંતિનો ઉપાય - આત્મિક ગુણોનું સમ્યક્પણે પ્રાગટ્ય.
- મુનિ માટે - માત્ર મોક્ષ અભિલાષ. મુમુક્ષુ માટે - મુખ્ય મોક્ષ અભિલાષ.
- જે વસ્તુને તમે વહેંચી દો છો તેના તમે માલિક છો, જે વસ્તુને તમે પકડી રાખો છો તેના તમે ગુલામ છો.
- બીજાની ભૂલ ન હોય ત્યાં ભૂલ દેખાય અને પોતાના જીવનમાં ભૂલ હોય તેનો બચાવ કરતો હોય ત્યાં સુધી આત્મકલ્યાણ ન થાય.
- સંયમનો અર્થ છે - સમતોલન - સંતુલન. ક્રોધમાં સંતુલન ગુમાવી, ન કરવાનું કરી બેસાય છે. તેવી જ રીતે લોભ અને મોહમાં પણ સંતુલન રહેતું નથી. સંયમ એટલે હોશમાં રહેવું, જાગૃત રહેવું.
- ગુણોથી સાધુ બનાય છે, માટે હે જીવ ! દુર્ગુણોને ત્યજી, સદ્ગુણોને ગ્રહણ કર.
- બીજાને થતું દુઃખ ખુદ પોતાને લાગવા માંડે ત્યારે અહિંસાનો જન્મ થાય.
- જેને આ જગતની કોઈપણ વિનાશી વસ્તુ ખપતી નથી, જેની સર્વ પ્રકારની તૃષ્ણાનું ઉચ્છેદન થયું છે એવા જ્ઞાની પુરુષને રાજી કરવા માટે મુમુક્ષુએ શું અર્પણ કરવું કે જેથી નિજસ્વરૂપનો આવિર્ભાવ થાય? જવાબમાં 'પરમ વિનય' અને 'હું કંઈ જાણતો નથી' એ બે વસ્તુ કહી શકાય.
- જે અહમ્ જગતની વિનાશી વસ્તુઓમાં પોતાપણું અને કર્તાપણું આરોપિત કરતો હતો તે 'સ્વ' માં સમાઈને સંસારના સંવર્ધનને શૂન્યમાં પરિણામે છે.
- જ્ઞાનીના દરેક વચન, શબ્દ, મુદ્રા અને ચેષ્ટાઓમાં અદ્ભુત રહસ્ય સમાયેલું હોય છે. જ્ઞાનીનું દરેક વચન 'શાસ્ત્ર' છે અને તેને 'સૂત્ર' એટલે તેને સંક્ષેપમાં ઘણું સમાયેલું હોય તેવું સમજવું.
- આત્માના અનાદિસિદ્ધ શત્રુઓમાં મિથ્યાત્વ એ મુખ્ય છે. એને કારણે આત્મા, એ શત્રુને મિત્ર માની, તેનો દોરાવ્યો દોરાય છે અને આ અનાદિ અનંત સંસારરૂપ અટવીમાં રખડે છે. કારણ કે એને કારણે તે હેય-ઉપાદેય, સુદેવ-કુદેવ કે સુધર્મ-કુધર્મને જાણી શકતો નથી !
- શ્રી તીર્થકરદેવની સ્તવના કરતાં શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ કહે છે કે, "હે ભગવન્ ! દુઃખના હેતુમાં જે વિરાગ તમને ન હતો, તેવો સુખના હેતુમાં હતો." દુઃખમાં વૈરાગ્ય તો સામાન્ય માણસને પણ આવે, પરંતુ ભગવાનને તો સુખમાં પણ વૈરાગ્ય હતો ! જો એમ ન હોય તો વીતરાગતા કેમ ટકે?
- આત્માનો અશુદ્ધભાવ તે વિભાવ કહેવાય.
- ખોટી માન્યતાને દર્શનમોહ અને ખોટા આચરણને ચારિત્રમોહ કહેવાય.
- સમ્યગ્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રનો જેમાં લાભ થાય તે સામાયિક.
- ગુલામની ડાળીઓ ઉપરથી એક માણસ ગુલામ તોડતો હતો ત્યારે ગુલામના ફૂલે માણસને પૂછ્યું, "હે માનવ ! તું જ્યારે ફૂલ ચૂંટે છે ત્યારે કાંટા રહેવા દે છે, પરંતુ જ્યારે માણસોને મળે છે ત્યારે એમના ગુલામ જેવા ગુણોને છોડીને, કાંટા જેવા અવગુણોને જ ગ્રહણ કરે છે, એનું કારણ શું ?"
- પાત્રતા માટે સૌથી પહેલું કારણ સરળતા છે. સરળતા એટલે મનમાં જે હોય તે બોલે અને જે બોલે તે પ્રમાણે જ અભ્યરણ કરે.

Registered under RNI No. : GUJGUJ/2008/25883
Permitted to post at Ahmedabad PSO on 15th of every month under Postal
Regd. No. : GAMC - 309/2015-2017 issued by SSP Ahmedabad valid upto 31-12-2017
Publication Date 15th of every month

રાજચંદ્રદેવ દિલમાં રહે

- છીતુભાઈ ગો. ભક્ત

પ્રાર્થુ હું તો કૃપાભુદેવને નમી નમી, કે ભક્તિ વિમુખ મને થવા ના દો,
રહું તુજ ચરણે અહોભાવથી, ને કાચમ ચરણે રહેવા દો...૧
કર્મો ખપાવવા, પુણ્ય કમાવા, હામ મને હવે ભીડવા દો,
કંઈપણ સંકટ વીતે મુજ પર, હિંમત મને ના હારવા દો...૨
સ્વાર્થ ને પાપો વધે એવા, કરમ મારા થવા ના દો,
રહો સર્વ સાથે પ્રેમ અને મૈત્રી, ને સદાયે માણસાઈ ભરવા દો...૩
કોઈ જેવું કોઈ વિષ નહિ ને, નથી કોઈ અમૃત કામા સમાન,
લોભ જેવું કોઈ દુઃખ નહિ ને, નથી કોઈ સુખ સંતોષ સમાન...૪
રહે અભયમાં પ્રસન્ન સૌ કોઈ, જે જે મુજને મળ્યા કરે,
પડે જ્યાં જ્યાં મારી દૈષ્ટિ, ત્યાં ત્યાં સર્વત્ર તું જ દેખાયે...૫
સુધારી લઈએ સ્વના દોષ, ને ભૂલી જઈએ પરના દોષ,
આટલો આપણે રાખીએ લક્ષ, તો હૃદયમાં પ્રગટે જ્ઞાનપ્રકાશ...૬
રસ્તો મારો નેક અને સત્ય, ભક્તિ પરાયણ રહે સદા,
રટણ તમારું એક જ માત્ર, રાજચંદ્રદેવ દિલમાં રહે...૭

આ અંકના વિશિષ્ટ સહયોગી ઘાતા

- 'દિવ્યધ્વનિ' ફેબ્રુઆરી - ૨૦૧૬ના અંક માટે રૂ. ૧૫,૦૦૦/-નો આર્થિક સહયોગ
- ❶ સ્વ. દલીચંદભાઈ (બાબુભાઈ) બી. દામાણીના આત્મશ્રેયાર્થે
હસ્તે : ડી. બી. દામાણીના પરિવારજનો, સાયન(વે), મુંબઈ
તરફથી પ્રાપ્ત થયેલ છે. સંસ્થા તેઓશ્રીના આ 'જ્ઞાનદાન'ની અનુમોદના કરે છે.
- 'દિવ્યધ્વનિ' ફેબ્રુઆરી - ૨૦૧૬ના અંક માટે રૂ. ૧૫,૦૦૦/-નો આર્થિક સહયોગ
- ❷ ચિ. દ્વિતિ અને ચિ. દ્વિયાના પ્રથમ જન્મદિન નિમિત્તે
હસ્તે : આદ.શ્રી મલયભાઈ પ્રફુલભાઈ કરાણી પરિવાર (મલાડ(ઈ), મુંબઈ)
તરફથી પ્રાપ્ત થયેલ છે. સંસ્થા તેઓશ્રીના આ 'જ્ઞાનદાન'ની અનુમોદના કરે છે.

Printed & Published by Smt. Dr. Sharmisthaben M. Soneji on Behalf of
Shrimad Rajchandra Adhyatmik Sadhana Kendra, Koba - 382 007.
Dist. Gandhinagar (Gujarat). Printed at Bhagwati Offset, 16/C, Bansidhar Estate,
Bardolpura, Ahmedabad - 380 004. Editor : Shri Mitesh A. Shah